

L'ACCEPTACIÓ DE LA LLETRA DE CANVI I L'OBLIGACIÓ DE PAGAMENT. UN PROCÉS SOBRE LES CONDICIONS EN QUÈ CAL ACCEPTAR I PAGAR UNA LLETRA DE CANVI (BARCELONA, 1411)

○ JOSEP HERNANDO I DELGADO
UNIVERSITAT DE BARCELONA

Introducció

La història de l'acceptació de la lletra de canvi és la història del lliurat, que passa de ser un simple mandatari del lliurador a principal obligat mitjançant la recepció del títol canviari.¹ Es passa així de l'acceptació de la lletra de canvi com un mitjà d'agilitzar-ne el cobrament a l'acceptació com a garantia del pagament. És el que es pot veure en el procés que publiquem en aquest estudi, l'objectiu del qual és, precisament, el tema de l'acceptació de la lletra de canvi i l'obligació de pagament, que es troba a l'Arxiu Diocesà de Barcelona, catalogat a la secció de processos amb el núm. 173.² Doncs bé, a causa de la indefinició del lliurat, calia assolir una certa seguretat jurídica en l'àmbit de les relacions canviàries. És el que pretenia l'or-

1. Vegeu M. MOTOS GUIRAO, «La fórmula legal de aceptación de la letra de cambio», *Revista de Derecho Mercantil* (Madrid), XV/44 (1953), p. 236-239. Vegeu la ressenya d'aquest treball de M. Motos Guirao deguda a R. Gibert dins *Anuario de Historia del Derecho Español* (Madrid), XXV (1955), p. 874. Sobre el tema de l'acceptació de la lletra de canvi és fonamental l'obra B. AGUILERA BARCHET, *Historia de la letra de cambio en España (seis siglos de práctica trayectoria)*, Madrid: Ed. Tecnos, 1988, p. 574-611. Vegeu també la seva tesi doctoral sobre la lletra de canvi a Castella: *Evolución histórica de la letra de cambio en Castilla: siglos xv al xvii*, Departamento de Historia del Derecho, Facultad de Derecho, Universidad Complutense de Madrid, 1983. Vegeu també A. RAMOS, «Aceptación de letra de cambio», *Nueva Enciclopedia Jurídica* (Barcelona), 1954, I, p. 236-261; G. BERNINI, «Notas sobre la aceptación de la letra de cambio (Estudio de Derecho comparado)», *Revista de Derecho Mercantil* (Madrid), XIX/55 (1955), p. 7 i ss.; M. CASALS COLL DE CARRERA, «La falta de la palabra "acepto"», *Revista Jurídica de Calaluña* (Barcelona), LVII/1 (1958), p. 60-74; E. POLO, «Letra de cambio», *Nueva Enciclopedia Jurídica* (Barcelona), 1974, p. 121 i ss.

2. El procés està catalogat així: 173 – (a. 1411) Epígraf: [Informació de mercaders barcelonins i florentins]. Concepte: Condicions d'acceptació de les lletres de canvi. Llibre, 15 x 22 cms. 25 folis. Sense foliar. Vegeu J. M. MARTÍ *et al.* *Processos de l'Arxiu Diocesà de Barcelona*, vol. I, Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Barcelona, 1984, p. 204.

dinació dels consellers de la ciutat de Barcelona de 1394 que, per tal de protegir els tenidors de les lletres de canvi davant l'actitud potser negligent dels lliurats, exigia que el lliurat es manifestés expressament sobre l'acceptació o denegació del canvi.

Abans de l'Ordinació de 1394 tant en les lletres originals, especialment en el dors (*in dorso*), com en les còpies transcrits als protests trobem anotacions diverses, fetes algunes per mans diferents de les mans de l'escrivent de la lletra, amb continguts diversos, però sempre de gran interès històric. Per exemple,³ «*in dorso*» d'una lletra girada des de l'Alguer, el 8 de novembre de l'any 1387, consta «Primera de LX florins» i hom no hi escriví l'epigrama o el nom d'aquell a qui anava dirigida la lletra. En haver estat presentada, hom hi escriví, amb una altra lletra, l'acceptació i el compromís de pagament («reebuda divendres, a VI del mes de deembre de l'any M CCC LXXXVII (...) he respost de fer bon compliment...»)⁴ En el dors d'una lletra de canvi girada des de Saragossa, l'11 de març de 1392, de la qual es conserva l'original, i sota mateix de l'epigrama, hom en féu constar l'acceptació i la data («Acceptada a XX de març M CCC XC dos en Barchinona, dimecres era lo jorn»)⁵ I sota l'epigrama de la lletra original girada

3. Vegeu el text de les lletres que segueixen a J. HERNANDO I DELGADO, «Lletres de canvi girades des de i contra Barcelona, 1383-1400», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols* (Barcelona), XXI (2003), p. 29-101; J. HERNANDO I DELGADO, «Una lletra de canvi original inèdita, girada des de València contra Barcelona, de 1392», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols* (Barcelona), XXII (2004), p. 7-13. Vegeu també, ara per als anys 1439-1462, J. HERNANDO I DELGADO, «El mercat de valors a Barcelona, 1440-1462. La presència de dos fors o preus dels canvis en els protests de lletres de canvi impagades», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols* (Barcelona), XXV (2007), p. 97-254. La bibliografia sobre les lletres de canvi vegeu-la en els treballs esmentats en aquesta nota.

4. «Reebuda divendres, a VI del mes de deembre de l'any M CCC LXXXVII, per mi Samuel Ferrer. He respost de fer bon compliment al temps, *presentibus testibus: Bonjuha de Piera, cursore, iudeo Barchinone, Anthonio Cathino, scolare, et Berengario Roure, scriptore Barchinone*», AHCB, Arxiu Notarial, *Lletres de canvi*, f. 0 [D. 11.559 - D. 19.875]. No calia l'epigrama o sobreescrit, és a dir, «l'adreça», perquè la lletra va ser girada des de l'Alguer contra Barcelona. El lliurador de la lletra i receptor del crèdit a l'Alguer, el 8 de novembre de 1387, és el lliurat o pagador a Barcelona, que accepta la lletra el 6 de desembre del mateix any i es compromet a pagar-la. Per altra banda, el dador del valor o creditor a l'Alguer és el tenidor de la lletra o beneficiari a Barcelona.

5. «Acceptada a XX de març M CCC XC dos en Barchinona, dimecres ere lo jorn. Die mercurii XXVII marcii, Guillelmus des Quer firmavit apocham Guillelmo Garroni de octingentis florenis, quos sibi solvit per manus Petri Pascasi, utriusque iuris doctoris. Testes : Arnaldus de Pallars et Petrus Cabaterii, mercator, comorantes Barchinone», Fons Cucurulla, Canviaris, núm. 21.

des de Mallorca, el 17 de juny de 1392, consta l'incompliment i que calia fer protest («Aquesta letra és de cambi qui no's s'és complit. E deu-se'n fer carta de raquesta»).

⁶

L'ordinació dels consellers de la ciutat de Barcelona i la pràctica canviària

Recordem que l'Ordinació de la Ciutat de Barcelona sobre la lletra de canvi, del 29 de març de 1394, manava que, en haver presentat la lletra, hom hi hauria d'escriure al dors la resposta donada pel lliurat o qui havia de pagar, tot fent-hi constar el dia i l'hora, cosa que ja de vegades es feia, com hem vist:

⁷

Die mercurii, XVIII^a die marcii, anno a nativitate Domini M^o CCC^o XC^o quarto fuit publicata pressens preconizacio per Jacobum Rovira, preconem publicum civitatis Barchinone (...) Ítem, ordonaren los dits consellers o prohòmens, per esquivar grans frauds e diverses dampnatges que sovén, en complir los cambis deiús contenguts, se seguïen a molts, que tota persona, de qualque stament, ley o condició sia, a qui del dia present a avant serà presentada en la dita ciutat per qualsevol alguna letra de cambi, hage a respondre a aquell qui la li presentarà dins XXIII^o ores après que le li haurà presentada, si complirà lo dit cambi o no. E la resposta que farà, haia scriure al dos de la letra e la jornada e ora que li serà presentada. E haia a tornar la dita letra a aquell que la li haurà presentada. E si aquell a qui la dita letra de cambi serà presentada, no haurà feta la dita resposta dins les dites XXIII^o ores, que lo dit cambi li vage per atorgat. E no resmenys romangue obligat a fer compliment dins lo temps en la letra del cambi contengut.

Aquesta ordinació estableix el següent: 1) l'acceptació de la lletra de canvi s'ha de fer escrit; 2) l'acceptació s'haurà de fer per escrit en la mateixa lletra pel lliurat; 3) l'acceptació s'haurà d'escriure al dors de la lletra de canvi; 4) es farà en el termini màxim de 24 hores, a partir del moment de

6. Fons Cucurulla, Canviaris, núm. 32.

7. AHCB, Consell de Cent, IV, 2, f. 4v. Vegeu J. HERNANDO I DELGADO, «Lletres de canvi girades...», p. 45, n. 26.

la presentació; 5) hom farà constar el dia i l'hora en què ha estat presentada la lletra perquè fos acceptada; 6) l'acceptació serà tàcita en el cas que el lliurat es negui a contestar si accepta o no la lletra; 7) la negativa d'acceptació s'haurà de fer constar també de la mateixa manera que l'acceptació.⁸

Aquesta ordinació sobre la lletra de canvi era coneguda, però va ser relativament observada. Hom ho pot comprovar tant en les lletres originals conservades com en els protests. Ens limitarem, encara que no de manera exclusiva, a examinar les lletres de canvi, tant les originals com les que contenen els protests, entre els anys 1401 i 1420, perquè el procés sobre l'acceptació de la lletra de canvi, objecte principal de l'atenció d'aquest treball, és de l'any 1411. Doncs bé, si la lletra era acceptada, hom ho podia consignar al dors on constava el lliurat o pagador, és a dir, la persona a qui era enviada, però també sovint al peu. Aquest és el cas d'una lletra original, inèdita i desconeguda fins ara, que reproduïm, on consta l'acceptació "a la part de dins", com hom deia, i no al dors.⁹

8. Els estatuts de Lucca de 1376 estableixen que *«ogni persona soggetta alla corte dei mercanti, cui sia presentata una lettera di cambio, deve scrivere di sua mano sul titolo, se accetta in tutto od in parte o se rifiuta, ed avra un termine di due giorni per deliberare»*. Segons els estatuts de Florència de 1393 es concedien 24 hores al deutor perquè decidís si acceptava o no, cosa que s'havia de fer constar en el títol. Si la denegava, un funcionari feia constar aquest fet lliurant al portador un testimoni escrit, per tal que el portador pogués provar la negativa del lliurat. Els estatuts de Gènova de 1403 estableixen els mateixos terminis i forma d'acceptació i negació que els de Florència. La novetat d'aquests rau en el fet de distingir clarament entre acceptació i pagament, perquè el tenidor de la lletra de canvi havia de conservar el document fins a la fi del termini fixat per a pagar el canvi. Els estatuts de Bolonya tan sols ordenaven que el lliurat posés la seva signatura en la lletra de canvi, cosa que equivalia a la seva acceptació. Vegeu M. MOTOS GUIRAO, «La fórmula legal...», p. 155-157. Hi ha algunes diferències entre l'ordinació de Barcelona de 1394 i les ordinacions italianes: el lloc de la lletra on ha de figurar l'acceptació o negació, el dia i l'hora; no es reconeix l'acceptació parcial com a Lucca, malgrat que la pràctica sí que l'admetia, com es pot veure en els protests; i l'acceptació tàcita.

9. Fons Cucurulla, Canviaris, núm. 33. Fem tot seguit la transcripció: «Al mo[lt] honrat lo sènher en Johan Holiver, parvera a casa d'an P[ere] Rovira, al Ragomir, en Barchinona. + Jhesús. Ascrita en Rodes a VI de fraber a[n]y MCCCC XVIIIº. Honrat Sènher: Si per la primera letra de cambi no haviets complides al sènher en P[ere] Saval, mestra de axa, honsa ll[iures] barsalonesas, complits-les-li per la sagona les dit[e]s honç[e] ll[iures], les quals són per rayó de deu duchats, los quals m'ha prastats a raó de dos florins d'Eragó per duchat. E so complits dins IIII dies héser-vos prastada la dit[a] letra de cambi. achseptade per mi Johan Holiver P[ere] Rovira, farer, siudadà de Barsalona». El dador del valor o creditor o prestador, Pere Saval, és també el tenidor de la lletra. El prenedor dels diners o deutor i remitent o lliurador de la lletra és Pere Rovira. El lliurat o pagador és Joan Oliver (signatura autògrafa), que viu a casa de Pere Rovira.

contrària a la promissió per lo dit en Genís Borrell en la dita letra de cambi feta e no poch torp de mos affers, emperamor d'açò a major cautela e excusació mia e per tal que ignorància sobre açò al·legar no puscats, jo dit Hugo d'Aguilar altre vegada present e offir a vós la dita letra de cambi, requerint-vos ab aquella major instància que pusch, que de present, tota triga part posada, vós la acceptets sots scrivent vos de vostra pròpria mà en la fi o dors d'aquella, segons que és acostumat fer en Barchinona entre mercaders, e que lo dit cambi me compliscats e'm paguets, com axí per justícia ho siats fer tengut.¹⁰

Tanmateix hom no escriví res al dors ni a la fi de la lletra. El lliurat va expressar verbalment la seva negació a acceptar la lletra de canvi i a pagar: «Jo Ramon Degà responch que no acceptaria la dita letra de cambi ne per aquell a vós pagaria malla com yo no tenga res del dit Genís Borrell.»

El 8 d'abril de 1416 hom presentava, i protestava per impagament, a Climent Scarsafiga, mercader genovès, habitant de Barcelona, una lletra de canvi girada el 22 de març des de Bruges. Climent Scarsafiga, lliurat o pagador, exposà que «*nolo respondere forsitan ante quod tempus solutionis dicte littere sit transactum. Aliter ego respondebo, electione in hoc michi servata*». Amb tot, el tenidor de la lletra i beneficiari, Joan de Junyent, draper i ciutadà de Barcelona, respongué: «Jo, sènyer, responch que, atès que segons capítols de lotge, dins spay de XXIII^e hores presentada la letra, deveu responre negant o atorgant, jo no he vostra resposta per sufficient, perquè stant e perseverant en la present presentació e en les altres coses següents, no accepte en res la vostra resposta. E no-res-menys certifichs-vos que jo manlevaré...».¹¹

10. «Al sènyer an Renum Degà, selurgià an Barselone. Hen nom de Déu. S'i fete an l'Euger a XXVIII d'agost ay M CCCC XI. Sènyer: Per aqueste prime de cambi pagarets a X jorns viste al sènyer n'Ugo d'Egilar, marqueder, trenta lliures barseloneses per altres XXX lliures que jo he rebudes d'en Joan Maxaua, perquè, sènyer, plàsie-us fer bon compliment al jorn. Genís Borel», AHPB, Joan Nadal, *Capibrevium comune centesimum vicesimum*, 1411, octubre, 20 – 1412, gener, 5, s.n.

11. AHPB, Bernat Pi, *Llibre comú*, 1416, febrer, 12 – 1416, maig, 21, s.n. Un cas semblant va ser el d'una lletra girada el 4 de setembre de 1404 i presentada i protestada el 15 de setembre del mateix any, malgrat la resposta del lliurat: «Jo responch que si jo puix pagar al temps jo pagaré», AHPB, Tomàs de Bellmunt, *Llibre comú* 1404, agost, 26 – 1404, octubre, 8, f. 46r.

En el dors d'una lletra de canvi girada el 22 de maig de 1395, consta el refús del lliurat a pagar la lletra el mateix dia de la seva presentació, escrit pel mateix lliurat: «Jo, Anthoni Cardell, responch que non pagaré maylle. A XXVII de maig, any LXXXX».¹² Tanmateix, en una lletra de canvi girada a Avinyó el 12 de juny de 1395, al marge inferior del recte de la pàgina («a part de dins»), el lliurat o pagador, Pere de Vilagentil, de Barcelona, escriví de mà pròpia l'acceptació: «Acceptada a XVIII de juyn 1395», malgrat que, en haver passat el termini per a pagar («a la usança», és a dir, dotze dies, perquè havia estat girada des d'Avinyó), no ho va fer, per la qual cosa es va fer acta de protest.¹³ El mateix va passar amb una lletra de canvi datada el 7 de desembre de 1396. El lliurat o pagador, Francesc Roure, va acceptar la lletra i va escriure al dors: «Rebude a XXVIII de deembre M^o CCC^o LXXXXVII, per lo qual temps jo li faré compliment.» Malgrat l'acceptació de la lletra, com que no va ser pagada en el termini establert («a la usança», és a dir, vint dies, ja que havia estat girada des de Gènova), va ser protestada.¹⁴

El 2 d'agost de 1402 Francesc de Manellis, mercader florentí, habitant a Barcelona, girava una lletra de canvi a Joan de Pantaleon, el lliurat, perquè la pagués. En ser-li presentada, l'escrivà del notari Tomàs de Bellmunt, tot iniciant el protest, escriví: «*In pede dicte litere se subscripserat dictus Iohannes de Pentaleon in hunc modum: Acceptata die XXVI septembris 1402*».¹⁵ La lletra va ser pagada. Aquest és també el cas d'una lletra girada des de València el mes d'octubre (no consta el dia) perquè fos pagada pel lliurat Joan Boyl a Barcelona. En ser-li presentada i iniciat el protest, Joan Boyl escriví en la lletra: «Acceptada per mi Johan Boyl ha VI de noembra». També va ser pagada. Igualment, una lletra girada el 29 de març de 1413 a una companyia de Barcelona va ser acceptada per un dels socis, tal com hom escriví al final de la lletra: «*Que quidem dicta litera fuit acceptata per dictum Gerardum Cathani ut in fine ipsius litere continetur sub his verbis: Acceptata a die III^o aprilis 1413*» El 17 d'abril la lletra era presentada per

12. AHPB, Joan Nadal, *Liber notularum instrumentorum quinquagesimus secundus*, 1395, maig, 17 - 1395, juliol, 16, 35v-36r.

13. AHPB, Joan Nadal, *Liber notularum instrumentorum contractuum comunium quinquagesimus secundus*, 1395, maig, 17 - 1395, juliol, 16, f. 105r-v.

14. AHPB, Joan Nadal, *Liber notularum instrumentorum comunium sexagesimus*, 1396, desembre, 26 - 1397, març, 5, f. 25r-v.

15. AHPB, Tomàs de Bellmunt, *Manuale VIII contractuum*, 1402, juliol, 24 - 1403, gener, 15, f. 34r.

a ser pagada: «*Qua litera presentata, cum ego dictus notarius vellem ipsam legere, confestim dictus Nicholaus dixit quod habebat ipsam pro lecta, sed respondendo dixit: Jo us responch que son prest e apparellat de pagar de present*».¹⁶

Un cop la lletra de canvi era presentada i acceptada, sovint no era pagada en el termini fixat pel fet que el lliurat no disposava de cabals. Aquest és el cas de dues lletres girades el 15 de juliol i presentades i acceptades pel mateix lliurat o pagador: l'una del dia 13 d'agost de 1404: «*Al nome de Dio, a V de setembre 1404, pagaró per aquesta primera*», l'altra el 5 de setembre de 1404: «*Accetada die 13 d'agosto*». Tanmateix no van ser pagades, i el lliurat al·legà: «Jo responch que no puix complir lo dit cambi».¹⁷ Aquest és també el cas d'una lletra de canvi girada el 16 de juliol de 1404 i presentada i acceptada el 16 d'agost: «*Accetata a die XVI d'agosto 1404*.» Tanmateix, com que no va ser pagada, va ser protestada el 15 de setembre i altra vegada presentada i protestada el 17 de setembre, i el lliurat féu constar: «Jo responch que no pux pagar lo dit cambi».¹⁸ El mateix podem dir d'una lletra de canvi girada el 16 de juliol de 1404, i presentada i acceptada el 17 d'agost del mateix any: «*Accettata a die XVII d'agosto 1404*».¹⁹ També és el cas d'una altra lletra datada el juliol de 1404 i acceptada: «*Accettata a die primo de setembre 1404*»,²⁰ així com d'una altra girada el 7 d'agost de 1404 i acceptada l'1 de setembre del mateix any, malgrat que no va ser pagada i tot seguit fou protestada: «*Se subscriptserat in modum qui sequitur: Accettate a die primo de setembre 1404*».²¹

També podia passar que el lliurador acceptés la lletra i en diferís el pagament amb excuses «de mal pagador». Aquest és el cas d'una lletra girada des de Bruges contra Barcelona el 4 de setembre de 1415 i presentada al lliurat i acceptada per aquest el 7 d'octubre:

16. AHPB, Tomàs de Bellmunt, *Manuale XXVI comune*, 1413, gener, 26 – 1413, octubre, 14, f. 41r.

17. AHPB, Tomàs de Bellmunt, *Llibre comú*, 1404, agost, 26 – 1404, octubre, 8, f. 43r-v.

18. AHPB, Tomàs de Bellmunt, *Llibre comú*, 1404, agost, 26 – 1404, octubre, 8, f. 44v-45r.

19. AHPB, Tomàs de Bellmunt, *Llibre comú*, 1404, agost, 26 – 1404, octubre, 8, f. 52v- 53r.

20. AHPB, Tomàs de Bellmunt, *Llibre comú*, 1404, agost, 26 – 1404, octubre, 8, f. 58r-v.

21. AHPB, Tomàs de Bellmunt, *Llibre comú*, 1404, agost, 26 – 1404, octubre, 8, f. 75r-76v.

A l'honrat sènyer en Pere dez Pla, en Barchinona. Prima +.
Ihesus. En nom de nostre Senyor sia, amén. Feta en Bruges a
III de setembre 1415

Honrat sènyer: Per aquesta primea letra de cambi complírets
a la usança a·n Ramon ça Trilla trescents un schut a rahó de VIII
sous V diners malla, són per altres CCCI filipus que yo són açí
content del sènyer en Matheu Collinella per XXII gº, perquè si us
plàcia al temps fet-li bon compliment.

Jachme de Caldàguila, saluts

Acceptada diluns a VII de octubre, any M CCCC XVº.

Aquesta letra va ser protestada el 15 de novembre atès que el lliurat va
diferir-se el pagament amb excuses diverses:

E jatsia la dita letra sia stada presentada a vós dit Pere dez Pla
e per vós acceptada, segons appar en la dita letra e siats stat
request de paraula que la quantitat en aquella contenguda al temps
me paguets axí com devets e sots tenguts, vos la quantitat en
aquella contenguda pagar no havets volguda ne volets pagar, pas-
sant-me per noves e per dilacions.²²

Si l'acceptació de la letra de canvi pot ser trobada sovint escrita al dors
i també «a la part de dins», en el primer terç del segle XV poques vegades
s'anotava a la letra de canvi la negació a ser acceptada per part del lliurat.
Aquest és el cas de la letra de canvi girada el 27 d'agost de 1404, que, en
ser presentada, no va ser acceptada pel lliurat Andrea de Pazzi, mercader
florentí: «*In dorso dicte littere: Jo no li voglio pagare. Scrita a die XV
setembre 1404,*» i, consegüentment, hom la protestà.²³

A més de l'acceptació o la no acceptació de la letra de canvi expressa-
ment escrites en el dors o a la fi del text, hom pot veure en els protests la
justificació de la no acceptació sense que aquesta consti escrita en la letra
original. Sovint hom al·lega la impossibilitat per part del lliurat de complir
el canvi, és a dir, pagar la quantitat rebuda pel prenedor dels diners o lliu-
rador de la letra:

Jo responch que no puix complir lo dit cambi;²⁴

22. AHPB, Bernat Pi, *Llibre comú*, 1415, novembre 15 – 1416, febrer, 13, f. 2r.

23. AHPB, Tomàs de Bellmunt, *Llibre comú*, 1404, agost, 26 – 1404, octubre, 8, f. 47r-v.

24. AHPB, Tomàs de Bellmunt, *Llibre comú*, 1404, agost, 26 – 1404, octubre, 8, f. 75r-v.

Jo responch que no puig pagar lo dit cambi;²⁵

Jo responch que no pusch pagar lo dit cambi.²⁶

Sovint el lliurat mostra la seva voluntat de no pagar sense que consti la causa de la simple negació:

Jo responch que no vull pagar lo dit cambi. La rahó per què jo ho faré saber al dit Jacobo Pimell.²⁷

Jo Berenguer Tern no vull dar compliment al dessus cambi.²⁸

Sènyer, jo us reponc que no acceptaria la dita letra ni en pagaria malla.²⁹

Jo responch que non compliria malla.³⁰

També podem trobar que el lliurat s'excusi pel fet que no coneix la persona que li ha lliurat la letra de canvi, sense que se'ns expliqui per què la letra de canvi li ha estat adreçada: «Sènyer, non pagaria malla per ço com no conech lo dit Francí Riba ni sé qui s'és.»³¹

Sovint el lliurat es nega a pagar perquè no disposa de l'autorització expressa del lliurador, malgrat que la letra li ha estat adreçada mitjançant una comissió per part del lliurador, és a dir, l'encàrrec o comanda de fer una cosa en nom d'altri en determinades circumstàncies i per un temps determinat. També pot al·legar que no disposa de letra d'avís, és a dir, l'encàrrec escrit avisant del pagament, o de menció, és a dir, l'esment exprés del lliurador, o bé que no ha rebut del lliurador la letra closa, l'avís escrit del lliurador dirigit al lliurat perquè faci honor al pagament de la letra de canvi:

25. AHPB, Tomàs de Bellmunt, *Manuale comune vicesimum*, 1415, gener, 14 – 1415, juliol, 31, s.n.

26. AHPB, Marc Joan, *Llibre comú*, 1414, gener, 2 – 1414, maig, 14, s.n.

27. AHPB, Bernat Pi, *Quintus liber comunis*, 1412, abril, 23 – 1412, octubre, 18, f. 80v-81r.

28. AHPB, Bernat Pi, *Duodecimus liber comunis*, 1414, setembre, 24 – 1415, gener, 5, f. 116r-v.

29. AHPB, Bernat Pi, *Sextus liber comunis*, 1412, octubre, 21 – 1413, març, 13, f. 118v-119r.

30. AHPB, Tomàs de Bellmunt, *Llibre comú*, 1403, abril, 18 – 1403, juny, 30, f. 44r.

31. AHPB, Tomàs de Bellmunt, *Llibre comú*, 1403, abril, 18 – 1403, juny, 30, f. 58r.

*Respondo che detta lettera de cambio non é de mano de Bartomeo del Nero e jo non ó comissió ne daber de paghare.*³²

Jo responch que no vull pagar lo dit cambi, que no ho neguna letre de visso del dit Nicholau de la dita letra de cambi, no és de mà del dit Nicholau.³³

Sènyer, en Pere no és en Barchinona e jo no he comissió de pagar malla jo no he comissió de pagar malla.³⁴

Diu que ell no té ne creu tenir res del dit mossèn Nicholau, com ço en què és entrevegut e a rebut no hi és entrevegut ni ho ha rebut per paraula ne comissió del dit Nicholau.³⁵

Sènyer, jo responch que la dita quantitat no us prometria de pagar per tal com nosaltres havem de Johan de Medici, nostro maior, que per la novitat que s'és seguida entre lo rey Loys e lo rey Lancelau no paguem cambi a negú si donchs no havem letra de Florença.³⁶

Sènyer, atès que no he mensió ni comissió del dit Ramon Malpell de complir lo present cambi, jo no'l compliria, jatsia jo responga per ell per altres affers. Però no m'ha avisat ni feta comissió de complir aquest cambi sinó de doents florins, al qual per ell abans d'aquest li he fet ja bon compliment.³⁷

Sènyer, jo no é aguda neguna letra closa del dit Francesch Cantagrill, car si n'hagués, jo us fera per ventura altra responsa.³⁸

32. AHPB, Tomàs de Bellmunt, *Llibre comú*, 1403, abril, 18 – 1403, juny, 30, f. 58v.

33. AHPB, Tomàs de Bellmunt, *Liber manualis XXIII comunitatis*, 1411, agost, 8 – 1412, març, 14, f. 74bis, full solt.

34. AHPB, Bernat Nadal, *Quartus liber anni nativitatis Domini millesimi CCCC primi*, 1401, novembre, 24 – 1402, març, 14, f. 47v-48r.

35. AHPB, Bernat Nadal, *Secundus liber anni nativitatis Domini millesimi CCCC octavi*, 1408, maig, 29 – 1408, agost, 31, f. 105r-v.

36. AHPB, Tomàs de Bellmunt, *Liber comunitatis tricesimus septimus*, 1409, octubre, 21 – 1410, juliol, 5, f. 32r.

37. AHPB, Bernat Pi, *Duodecimus liber comunitatis*, 1414, setembre, 24 – 1415, gener, 5, f. 116r-v.

38. AHPB, Bernat Pi, *Sextus liber comunitatis*, 1412, octubre, 21 – 1413, març, 13, f. 118v-119r.

Sènyer, si dins lo temps acostumat jo no he haüda letra closa del dit Bernat de Quintanes, jo us faré star content, en altra manera no.³⁹

L'oposició del lliurat a pagar es pot deure al fet que la lletra de canvi girada pel lliurador no ha estat escrita per aquest, més encara, perquè ha rebut instruccions del lliurador de no pagar si no ha estat escrita de la seva mà, o també perquè no ha rebut l'encàrrec escrit avisant que pagui la lletra i, a més a més, la lletra no és de la mà del lliurador:

*Respondo che detta lettera de cambio non é de mano de Barthomeo del Nero e jo non ó comissió ne daber de paghare.*⁴⁰

Jo responch que jo he haguda una certifficació del Barthomeu del Nero que no accepta neguna letra de cambi si no és escrita de mà sua e com aquesta letra no sia scruta de sa mà, perquè no us ne compliria malla.⁴¹

Jo responch que yo he haüda una certifficació del dit Barthomeu del Nero que no accepte neguna letra de cambi si no és scruta de mà sua e com aquesta letra no sia scruta de sa mà pròpria, no us compliria malla.⁴²

Jo responch que no vull pagar lo dit cambi, que no he neguna letre e visso del dit Nicholau de la dita letra de cambi, no és de mà del dit Nicholau.⁴³

L'oposició del lliurat a pagar pot estar condicionada pel factor temps, és a dir, el lliurat es nega a pagar «ara», en el moment de la presentació de la lletra de canvi o en l'espai de temps des de la presentació fins a la fi del termini prefixat «a la vista» o «a dies»:

Jo responch que non acceptaria lo dit cambi al present.⁴⁴

39. AHPB, Bernat Pi, *Liber comunis octavus*, 1413, juny, 19 – 1413, octubre, 30, f. 88v-89r.

40. AHPB, Tomàs de Bellmunt, *Llibre comú*, 1403, abril, 18 – 1403, juny, 30, f. 44r.

41. AHPB, Tomàs de Bellmunt, *Llibre comú*, 1403, abril, 18 – 1403, juny, 30, f. 58r.

42. AHPB, Tomàs de Bellmunt, *Llibre comú*, 1403, abril, 18 – 1403, juny, 30, f. 58v.

43. AHPB, Tomàs de Bellmunt, *Liber comunis vicesimus quintus*, 1405, juny, 5 – 1405, agost, 14, f. 38v.

44. AHPB, Tomàs de Bellmunt, *Liber manualis XXIII comunis*, 1411, agost, 8 – 1412, març, 14, f. 74bis, full solt.

Sènyer, jo us responch que dels dits CLX franchs VI gross III diners no us en pagaria diner ara ne al temps.⁴⁵

Sènyer, jo us responch que dels dits sinch-cents no us pagaria malla ara ne al temps.⁴⁶

Pot ser que el lliurat no es negui a pagar la quantitat esmentada a la lletra de canvi, sinó que demana pagar en taula de canvi i no en comptants:

Jo responch que no compliria dit cambi, si donchs no-m prenia dita de taula.⁴⁷

L'oposició del lliurat a acceptar la lletra de canvi i tot seguit a pagar, pot ser deguda a la impossibilitat de pagar la totalitat del crèdit rebut que el lliurador fa constar en la lletra. En aquest cas el lliurat manifesta la voluntat de pagar una part amb els diners de què disposa, de pagar una part d'acord amb les ordres rebudes del lliurador o bé de pagar la totalitat quan hom disposi de cabals:

Jo no he tots els diners, mas com los hia, jo us satisfaré volenter.⁴⁸

Sènyer, jo son prest e apparellat de dar-vos cent VIII lliures setze sous e quatre diners, car lo restant qui és CCLXXV lliures e deu sous jo he tramès ja al dit Johan Viader.⁴⁹

Sènyer, no tench res del dit Barthomeu Amat sinó tant solament deu florins d'or d'Aragó, los quals són prest e apparellat de pagar-vos dissapte primer vinent e més no us en pagarie, car de LXXX florins que jo tenia seus o li devia pagar, he pagats per ell LXX florins a'n Francesch Sala, mercader de Barchinona, qui los li ha a complir a València.⁵⁰

45. AHPB, Bernat Nadal, *Secundus liber anni nativitatis Domini M CCCC secundi*, 1402, juny, 20 – 1402, setembre, 6, f. 36v-37r.

46. AHPB, Bernat Nadal, *Tertius liber anni nativitatis Domini M CCCC quarti*, 1404, setembre, 15 – 1404, desembre, 24, f. 100v-101r.

47. AHPB, Tomàs de Bellmunt, *Llibre comú*, 1404, març, 10 – 1404, juny, 5 f. 87r.

48. AHPB, Tomàs de Bellmunt, *Llibre comú*, 1404, març, 10 – 1404, juny, 5, f. 36v.

49. AHPB, Tomàs de Bellmunt, *Liber XXVII comunis*, 1406, novembre, 27 – 1407, març, 1, f. 42v-43r.

50. AHPB, Bernat Nadal, *Quartus liber anni nativitatis Domini millesimi CCCC primi* 1401, novembre, 24 – 1402, març, 14, f. 47v-48r.

Sènyer, nosaltres vos responem que no us ne pagariam malla per ço com al present en la dita heretat no ha diners, mas com haia venut, lavors veurem com nos trobarem e lavors haurà loch de demanar.⁵¹

Sènyer en Monserrat, jo no us poria ara fer compliment en lo dit cambi sinó en cent florins.⁵²

Sènyer, atès que no he mensió ni comissió del dit Ramon Malpell de complir lo present cambi, jo no'l compliria, jatsia jo responga per ell per altres affers. Però no m'ha avisat ni feta comissió de complir aquest cambi sinó de doents florins, als quals per ell abans d'aquest li he fet ja bon compliment.⁵³

En algun cas, el lliurat es nega a pagar la quantitat que consta en la lletra de canvi perquè no disposa de cabals del lliurador de la lletra. Tanmateix, per amistat i perquè el lliurador pugui esquivar els efectes negatius produïts per l'impagament de la lletra, s'ofereix a prestar-li moneda en taula de canvi, la quantitat serà assentada o registrada en el deure del lliurador, segons és costum fer entre mercaders amb moneda barcelonesa:

Jo no tench res d'en Gabriel Femades perquè ab florins comptants, segons que la letra diu, no compliria lo dit cambi ne'l vull complir. Però per bona amistat li prestaré moneda en taula axí com de mercader se costuma de fer semblants pagaments o moneda de Barchinonins per fer-na pler al dit Gabriel e no que'n sia tengut.⁵⁴

51. AHPB, Bernat Nadal, *Secundus liber anni nativitatis Domini millesimi CCCC octavi*, 1408, maig, 29 – 1408, agost, 31, f. 105r-v.

52. AHPB, Tomàs de Bellmunt, *Llibre comú*, 1411, novembre, 22 – 1412, maig, 16, f. 51r-v.

53. AHPB, Bernat Pi, *Duodecimus liber comunis*, 1414, setembre, 24 – 1415, gener, 5, f. 116r-v.

54. AHPB, Tomàs de Bellmunt, *llibre comú*, 1404, març, 10 – 1404, juny, 5 f. 66r. El contingut de la lletra de canvi és el següent: «+ Al l'honrat sènyer en Guillem de Fenollet en Barchinona. Sig+num. En nom de Jhesús. Feta en València a XXVIIIº de abril, any M CCCC IIII. Sènyer: Per aquesta primera letra complírets a la usança a Francisco Manelli CCLX florins de Aragó e són per altres tants que yo he rebuts açí de Thomàs Belloc, perquè us prech que al temps haia bon compliment. Lo vostre Gabriel Femades.» La resposta del tenidor de la lletra o beneficiari, el mercader florentí Francesco de Manellis, va ser oposar-

Si el lliurat o pagador és procurador i factor del lliurador, el lliurat no es negarà a pagar al tenidor de lletra la quantitat esmentada. Tanmateix, la seva obligació no anirà més enllà dels cabals que disposi del seu senyor per a fer honor al pagament. Per tant, pot ser que pugui pagar la totalitat del deute, o bé una part, o bé res:

Respon lo dit Iacobo de Tomaso, com a procurador e factor del dit Andrea de Pace que per lo dit Johan Panes no pagaré res sinó la valor de doscents franchs que ell ha a rebre per ell de Robri Leber. Que quan l'auré rebuts, jo són prest a donar. E en cars que no-u rebe, que no pagaré res.⁵⁵

El soci d'una companyia mercantil que no és el lliurat d'una lletra de canvi, està obligat a pagar el deute en el cas que el lliurat, soci seu o «companyó en art de mercaderia», no pugui pagar per absència o per altres raons. Si la lletra de canvi ha estat girada per afers de la companyia, estarà obligat a pagar. Altrament, es negarà a fer-ho. Aquest és el cas d'una lletra de canvi girada des de Tolosa contra Barcelona l'1 de desembre de 1409:⁵⁶

Al sènher En Pera Saleles, de Barchinone.

Sig+num

Ihesus. Fete a Tolosa, a I de desembre IX any.

Sènher, per aquesta prima de camby compliret a VI jorns a Amaro Cabriola, jo n'é del senhor en Pere de Comborders, de Toloza, cent e VIII lliures barselonesos, e són per altrás CVIII lliures que jo é rebudas del senyor en Pere de Comborders a Tolosa, perquè, senher, a tems dat-li bon compliment. Déu sia am vós.

Arnau Toloza, saluts.

El tenidor de la lletra, Amaro de Cabriola, mercader de Tolosa, el 8 de gener de 1410, anà a casa del lliurat de la lletra, Pere Salelles. Aquest es trobava absent de la ciutat. Cercà llavors la muller de Pere Salelles. Aques-

se al fet que el lliurat, en lloc de pagar, prestés assentant la quantitat en taula de canvi en el deure del lliurador i deutor, Gabriel Femades, mercader de València: «Verament no prendria pagament sinó en e per la forma en la dita letra contenguda.»

55. AHPB, Bernat Nadal, *Quartus liber anni nativitatis Domini M CCCC sexti*, 1406, octubre, 19 – 1407, gener, 20, f. 98v-99r.

56. AHPB, Tomàs de Bellmunt, *Liber comunis tricesimus septimus*, 1409, octubre, 21 – 1410, juliol, 5, f. 32r.

ta el remeté a la casa de Pere Fenoses, «companyó seu [del lliurat Pere Salelles] en art de mercaderia», al qual, Amaro de Cabriola presentà la lletra, l'hi va llegir i li digué: «Sènyer en Petro, segons bé sabets jo us havia ja presentade aquesta letre, qui dresà al sènyer en Pere Salelles e, segons sa muller diu, vós sots son companyó en art de mercaderia e que'm respon-drets del dit cambi, per què requir que vós per lo dit Pere Salelles me compliscats lo dit cambi en lo cas en la dita letre contengut.» La resposta de Pere Fenoses, soci del lliurat, va ser la següent: «Jo responch que non pagueria malla, com Arnau Tolzà no ha pres lo dit cambi per fers de la companyia d'en Pere Salelles e de mi, segons lo dit Arnau fa mensió en una letre closa, la qual per la dita rahó no met al dit Pere Salelles.»

El 10 de gener, quan Pere Salelles era de nou a Barcelona, Amaro de Cabriola li presentà la lletra perquè en el temps expressat, «complírets a VI jorns», pagués el canvi. Pere Salelles manifestà: «Jo responch que no compliré lo dit cambi, car segons jo he mensió d'en Arnau Tolzà ab letre sua closa, lo dit cambi no és per fers meus ne de la mia companyia, ans és per fers d'en Johan de Lavenera, per què jo non pagaria malla». Pere Salelles es negà a pagar perquè el canvi no tenia res a veure ni amb ell ni amb la seva companyia. Per tant, el seu soci tampoc no estava obligat a pagar, ni tant sols era esmentat en la lletra de canvi. Altrament seria si la lletra de canvi hagués estat girada per afers de la companyia. En aquest cas no tan sols el lliurat, un dels socis, sinó també els altres socis, malgrat que no constessin en la lletra, estarien obligats a pagar.

El lliurat o pagador podia condicionar l'acceptació d'una lletra de canvi i el consegüent pagament al lliurament previ de diverses mercaderies a risc de les quals anava el canvi:

A l'honrat lo senyor en Francesch Mas, en Barchinona
Jhesús. En Rodes, a XIII de febrer, 1419.

Honrat sènyer: Per aquesta primera letra de cambi a la husança pagarets a l'honrat frare Nuno de Goyus e a Gonsalvo Yanes, a qualsevulla d'els, doentes lliures barchinonines. Són per CC ducats que jo he rebuts así dels sobredits, a rahó de XX sous ducat. Va lo dit cambi a risch de III pots de gíngebre, ço és, I pot de baladi de nº 6 e III de maquí nº 289, los quals jo he caragats sus la nau d'en Pere Esteva e per mi consignats als sobredits. Al temps hage bon compliment. Déu vos guart. E més he feta consignar al dit cambi una caixa de canella nº 13.

Bernat Perpinyà.

La resposta del lliurat Francesc Mas va ser condicionar el pagament de la lletra de canvi al lliurament de les mercaderies consignades al canvi: «Sènyer, jo us responch que si'm liurats les dites robes, jo us acceptaré la dita letra en no en altre manera.» El tenidor de la lletra o beneficiari, en aquest cas el seu procurador, s'hi va oposar amb tota la raó: «Pusque vos, sènyer, me responeu axí, jo us certifich que los dits principals meus e jo en nom lur manlevaré e manlavar entench de e sobre vós e béns vostres e desobre lo Bernat Perpinyá e béns seus a reacambi o altre contracte qui a mi o als dits principals meus serà vist pus expedient la dita quantitat...»⁵⁷

Entre la darrerria del primer terç del segle XV i l'any 1462, comença a sovintejar la inserció en les lletres de canvi de l'acceptació o el rebuig escrits pel mateix lliurat o per algú altre, com es pot veure en els textos següents trets dels protests de lletres de canvi girades entre 1430 i 1462:⁵⁸

In dorso (...) manu Ludovici Vives: Fo presentada hi no abc[e] ptada a III de juy (sic).

In pede (...) manu Ferrarii Bertrandi: No vull pagar, a XXV de febrer.

In fine seu pede (...) manu propria Petri Madrenchs: Achseptada a XV d'ebrill, 1448.

In fine (...) manu Leonardi de Golandi, mercatoris pisani, procuratoris Thome Pujades: No l'acchetio, a di XX d'octubre, 1449.

In pede seu fine (...) manu propria ipsius Bartholomei Anthonii: Jo Barthomeu no vull acceptar lo present cambi a XVIII de setembre, 1450.

In fine (...) manu propria Asberti Vilella: Non pagaria malla, perquè no tinch res del seu, a XVIII de setembra.

In pede seu fine (...) manu propria ipsius Bartholomei Anthonii: Jo Barthomeu Anthoni no vul acceptar lo present cambi a XVIII de setembra, 1450.

In fine (...) manu propria Bernardi Ciza: Jo Bernat Siza no vull acceptar lo present cambi, a XXVIII^o de noembra, 1450.

In pede seu in fine (...) manu propria Francisci ça Font: Jo Francesch ça Font no vull pagar lo dit cambi de mi mateix, perquè

57. AHPB, Bernat Pi, *Llibre comú*, 1419, febrer, 9 – 1419, maig, 6, f. 128r-v.

58. Vegeu les lletres de canvi transcrits amb les anotacions esmentades a J. HERNAN-DO I DELGADO, «El mercat de valors...», p. 97-254.

no tinc res del dit Gregori Johan ni tinch res d'ell, ni sé qui's s'és, a XXIII de janer. Fou rebuda 1451.

In dorso (...) manu propria ipsius Leonardi Imperialis: + Die 25 februarii 1451. Ego Leonardus nolo respondere.

In fine (...) manu ipsius Bernardi Sisa: Jo Bernat Sisa no vul acceptar lo present cambi a XXVI de marts 1451 +.

In pede seu fine (...) manu propria Bernardi Cissa: Yo Bernat Sissa no vull acceptar lo present cambi, a XIII de maig, 1451.

In pede (...) manu propria Bernardi Dalgas: No la azebte, a XIII de mag 1451.

In pede (...) alia manu: Presentada a XXI de maig e no acceptada, que no'l conec.

In fine (...) alia manu: No la volem achseptar, perquè no he letra de avís, a XXV de març.

In pede (...) alia manu: Jo Raphael Oller no vull absentar (sic) lo present cambi, que no tinch res del seu, a XXIII de juliol.

In pede (...) alia manu: No l'achsepte, perquè non sé qui és.

In pede (...) alia manu: No le accepta, a XV de octubre, 1452.

In pede seu fine (...) alia manu: No la accepta per no haver avís, a XXVIII de deembre, M CCCC LIII.

In pede seu fine (...) alia manu: A XVII de octubre rabí la letra, de que no vull pagar res del dit cambi.

In dorso (...) alia manu: [...] d'abril e no acceptada, si no veia lo protest del dit recambi.

In pede (...) alia manu: A XXIII no la promet nin pagaria, que no sé qui s'és, ni tinch res del seu, so és, a XXIII de deembre 1456.

In pede seu fine (...) alia manu: No la accepth, a X^{io} de febrer, 1456.

In pede (...) alia manu: Non pagaria res, a 17 de juy 1456.

In dorso (...) alia manu: A XXI de febrer.

In pede (...) alia manu: Presentada, no acceptada, a VIII de desembra, 1457.

In pede seu fine (...) alia manu: Presentade e no acceptada, a XII de janer.

In pede seu fine (...) alia manu: Presentada e no acceptada, a XIII de janer, 1458.

In pede seu fine (...) alia manu: Presentada e no acceptada, a XVIII^o de juny, 1458.

In pede seu fine (...) alia manu: Presentada e no achseptada, III d'eguost.

In pede seu fine (...) alia manu: Presentade e no acceptade, a III de nohembre, 1458.

In pede seu fine (...) alia manu: Presentada e no achceptada a XIII de abril, 1459.

In pede seu fine (...) alia manu: Presentada e no acceptada, a XX de maig.

In pede seu fine (...) alia manu: No la vull pagar, que no sé qui s'és, a 24 de nohembre, 1459.

In pede seu fine (...) alia manu: Presentada a VIII de janer, 1459 +.

In pede (...) alia manu: Presentade e no acceptada a II de febrer 1460.

In pede seu fine (...) alia manu: Presentade e no acceptade, XXVI de febrer.

In pede (...) alia manu: Presentade e no acceptade, a XIII de març, 1460.

In pede (...) alia manu: Presentade e no acceptade, a XVII de març, 1460»

In pede (...) alia manu: Presentade he no acceptade, a XVI de marts, 1460.

In pede seu fine (...) alia manu: Presentada e no achceptada, a XXVIII de maig 1460.

In pede seu fine (...) alia manu: Presentada e no achceptada, a XXVIII de maig, 1460.

In dorso Presentada a XXIII de juny, 1460.

In pede seu fine (...) alia manu: Presentada, a 22 de juny, 1460.

In dorso seu fine (...) alia manu: Presentada, a II de julioll.

In dorso seu fine (...) alia manu: Jo Johan Madrenchs dich que no vull pagar, a XVII de juliol, 1460.

In pede (...) alia manu: No l'absete, per tant com no tinch res del seu.

In pede (...) alia manu: Presentada e no achseptada a XXVI d'agost, 1460.

In pede (...) alia manu: No l'apsete per so que no h letra de avís del dit Soler, a XX de setembre, 1460.

In pede (...) alia manu: Presentada e no achceptada, a XVIII de octubre, 1460.

In pede seu fine (...) alia manu: Presentada e no achceptada, a XVIII^o de octubre.

In dorso (...) alia manu: Presentada a III de octubra, 1460.

In dorso (...) alia manu: Presentada a II de noembre.

In dorso (...) alia manu: Presentada e no apseptada per no haver letra de avís, a XI de noembre.

In dorso (...) alia manu: Presentade e no acceptade, a VII de fabrer, 1461.

In pede (...) alia manu: Presentada e no acceptada a XI de marts, 1461.

In dorso (...) alia manu: Presentata a XV de abril, 1461.

In dorso (...) alia manu: No vull pagar, a III de febrer, 1462.

In dorso (...) alia manu: A III de febrer 1462. Presentada, no acceptada, a 18 de febrer.

In pede seu fine (...) alia manu: Presentada a III de fabrer e no acceptada.

In pede seu fine (...) alia manu: Presentada e no achceptada a III de febrer, 1462.

In pede seu fine (...) alia manu: Presentada a XI de febrer e no acceptada per no aver letra d'avís.

In dorso (...) alia manu: A XXVII de febrer 1462.

In dorso (...) alia manu: Presentada e no achceptada a XII de mars, 1462.

In dorso (...) alia manu: Presentada a XXV de març 1462.

In pede (...) alia manu: Yo Arnau Massana, menor, no vull acceptar ni pagar, a VIII d'ebrill, 1462 +.

In pede (...) alia manu: No l'apsepta, a VIII d'abril, e no letra de avís, 1462.

In pede (...) alia manu: Presentada e no acceptada, a VIII d'abril, 1462.

In pede seu fine (...) alia manu: Presentada e no acceptada, a XIII de abril.

In fine (...) alia manu: Presentada e no acceptada, a XIII de abril.

In pede (...) alia manu: Presentada e no acceptada, a XXIII de abril, 1462.

In pede (...) alia manu: No vull pagar, a XV de maig, 1462.

In pede (...) alia manu: Presentada e no acceptada, a XV de maig, 1462.

In pede seu fine (...) alia manu: Presentada e no acceptada, a XVIII de maig, 1462.

In pede (...) alia manu: Presentada e no acceptada, a 31 de maig 1462.

In pede (...) alia manu: Presentada e no acceptada, a XXXI de maig, 1462.

In pede (...) alia manu: Presentade e no achceptade, a XIII de juny 1462.

In pede (...) alia manu: Presentada e no acceptada, a V de julioll, 1462.

In pede (...) alia manu: Presentada e no acheptada, a XXI de julioll, 1462.

In pede seu fine (...) alia manu: Presentade e no acceptade, a 19 d'egost, 1462. Ni'lls vull pagar.

In dorso: Presentada e no abceptada a XXVIII^o de deembre, 1462.

El procés: l'acceptació de la lletra de canvi i l'obligació de pagar-la

L'Ordinació dels Consellers de Barcelona de l'any 1394 tenia un objectiu clar: posar ordre en un aspecte tan important del món del comerç com el del crèdit mitjançant les lletres de canvi i, per tant, donar seguretat jurídica als creditors enfront dels deutors. La demora en el pagament ha tingut un efecte negatiu en el món de les relacions econòmiques. Calia, doncs, evitar que els lliurats ajornessin, per raons subjectives, l'acceptació o denegació de la lletra de canvi i, per tant, en el seu cas el pagament dels efectes canviaris. Sabem que el tenidor de la lletra o beneficiari, en haver presentat la lletra es podia trobar impossibilitat de demostrar que la lletra havia estat presentada o que el lliurador es negava a fer honor a l'obligació canviària.⁵⁹ L'Ordinació dels Consellers no se'n feia ressò. És per això que la pràctica

59. Per tal d'evitar aquests inconvenients, és significatiu que l'estatut de Florència donava la possibilitat que els tenidors de la lletra de canvi o beneficiaris poguessin exigir dels magistrats del lloc un testimoni que el lliurat es negava a acceptar la lletra. Vegeu la nota n. 8.

canviària va introduir molt aviat, abans de 1394,⁶⁰ el protest a càrrec d'un notari actuant amb un escrivà jurat. Per altra banda, aquesta mateixa pràctica del protest, com ja hem vist, demostra que l'ordinació era en molts aspectes (un d'ells, l'acceptació tàcita de la lletra de canvi) ineficaç. L'intent d'introduir per escrit l'acceptació tampoc no va aconseguir que es generalitzés l'acceptació expressa per part del lliurat «*in pede*» o al dors de les lletres de canvi, com demostren els protestos posteriors a l'ordinació.⁶¹ Calia, doncs, el testimoni notarial sobre l'actitud del lliurat per tal que el tenidor de la lletra pogués basar l'acció executiva derivada de la lletra de canvi contra els obligats, en aquest cas contra el lliurat.

Però hi ha quelcom més. Cal que hom faci unes preguntes: el lliurat està obligat a acceptar? En quins casos? El fet que el lliurat fes constar a la lletra per escrit l'acceptació, implicava la consegüent obligació de pagar? Com diu Aguilera Barchet, aquestes preguntes comporten l'anàlisi de la naturalesa jurídica de l'obligació del lliurat al pagament de la lletra.⁶²

En l'etapa inicial de la institució canviària, que és a la qual pertany el procés objecte del nostre estudi, el lliurat no estava obligat en cap cas a acceptar la lletra de canvi o, almenys, no pas des del punt de vista jurídic. El lliurat, en qualitat de mandatari del lliurador, pagava la lletra en part perquè disposava de numerari del lliurador, però també en atenció a la confiança dipositada en ell. Si el lliurat es negava a acceptar la lletra de canvi o a fer-ne el pagament, aquest fet afectava el lliurador tant pel contingut econòmic del canvi rebutjat com pel descrèdit que li comportava, amb conseqüències negatives per a la seva activitat.⁶³

Per tant, durant els anys anteriors i posteriors al procés que presentem, datat, com ja s'ha dit, l'any 1411, l'única obligació que corresponia al lliurat era la de manifestar clarament la seva voluntat d'acceptar o de rebutjar

60. Vegeu J. HERNANDO I DELGADO, «Lletres de canvi...», p. 29-101.

61. Vegeu J. HERNANDO I DELGADO, «El mercat de valors...», p. 97-254.

62. Vegeu B. AGUILERA BARCHET, *Historia de la letra de cambio...*, p. 598.

63. És per això que trobem protestes en què el lliurat, malgrat que no disposava de numerari per tal de satisfer el canvi de la lletra que li havia girat el lliurador, pagava amb el seu propi numerari per a evitar-li el descrèdit. És el que podem veure en la resposta d'un lliurat en ser-li presentada una lletra de canvi: «Jo [lliurat] no tench res d'en Gabriel Femades [lliurador] perquè ab florins comptants, segons que la letra diu, no compliria lo dit cambi ne'l vull complir. Però per bona amistat li prestaré moneda en taula axí com de mercader se costuma de fer semblants paguaments o moneda de Barchinonins per fer-na pler al dit Gabriel e no que'n sia tengut», AHPB, Tomàs de Bellmunt, *Llibre comú*, 1404, març, 10 – 1404, juny, 5, f. 66r.

la lletra de canvi enviada pel lliurador, perquè el tenidor o beneficiari pogués esbrinar què calia fer per a recuperar la quantitat prestada o el principal, a més a més de les despeses ocasionades pel protest contra el responsable de no pagar la lletra de canvi. Si això és així, hom no dubta que el lliurat, en haver acceptat la lletra de canvi, passa a integrar-se plenament i directa en la relació juridicocanviària.

L'acceptació, per tant, és, pel que fa a les relacions canviàries, un fet fonamental. Si s'accepta, la situació dels subjectes passius queda certament alterada, perquè el lliurat acceptant passa a ser el principal suport de l'obligació canviària. Ara, almenys en aparença, el lliurador ocupa el paper d'obligat subsidiari. Ara bé, com diu un dels testimonis del procés, en els «lochs on se acostumen de fer cambis», o bé com «és usança de mercaders», és a dir, segons els «*mores mercatorum*», el lliurador, fins i tot després de l'acceptació de la lletra de canvi per part del lliurat, estava obligat al pagament. Per tant, l'acceptació de la lletra té una repercussió limitada sobre la posició deutora del lliurador, però fixa la irrevocabilitat de l'obligació del lliurador de la lletra de canvi i, per tant, deutor, respecte del creditor o dador del valor.

Doncs bé, a l'Arxiu Diocesà de Barcelona, en la secció Processos, es troba un procés sobre l'acceptació de la lletra de canvi i el pagament subsegüent del qual tan sols disposem de les respostes de nou testimonis citats per a respondre a les preguntes de l'oficial del tribunal. Pel contingut de les respostes hom pot deduir que l'acusació versava sobre la negativa d'un lliurat a pagar una lletra de canvi. Les respostes dels testimonis havien de fer llum sobre la licitud o il·licitud d'aquesta negativa. Els testimonis són tots mercaders, tant barcelonins de natura com habitants a la ciutat de Barcelona però originaris d'altres llocs:

- Domènec de Benedit, mercader, ciutadà de Barcelona
- Joan Ribes, mercader, ciutadà de Barcelona⁶⁴
- Domenico de Manelli o Manellis, mercader florentí, habitant de Barcelona⁶⁵

64. AHPB, Bernat Nadal, *Manual de comandes*, 1393, setembre, 10 – 1397, octubre, 1, f. 42r; AHPB, Bernat Nadal, *Manual de comandes*, 1393, setembre, 10 – 1397, octubre, 1, f. 69v; AHPB, Bernat Nadal, *Manual Comandes*, 1393, setembre, 10 – 1397, octubre, 1, f. 65r.

65. AHPB, Tomàs de Bellmunt, *Manuale VIII contractuum*, 1402, juliol, 24 – 1403, gener, 15, f. 34r; AHPB, Pere Pellisser, *Manuale*, 1414, juliol, 2 – 1415, juny, 26, f. 171v. Vegeu la nota n. 53.

- Jaume Xatantí o Axatantí, mercader, ciutadà de Barcelona⁶⁶
- Primerano o Primeranno de Geronimi, mercader florentí, procurador de la societat d'Andrea de Pazzi o Passi o Pacci, mercader florentí⁶⁷
- Guillem Colom, mercader, ciutadà de Barcelona⁶⁸
- Ramon des Quer, mercader, ciutadà de Barcelona⁶⁹
- Guillem Orelles, mercader, ciutadà de Barcelona

L'interrogatori dels testimonis versava sobre quatre qüestions, «capítols» o articles, dels quals no sabem l'enunciat per la manca dels folis inicials, però sí que en podem intuir el contingut mitjançant les respostes dels mercaders testimonis. Totes les respostes tenen el seu suport en la pràctica dels mercaders de fer ús de la lletra de canvi:

—*de tempore ubi ubi talis consuetudo est et dixit quod in hac civitate Barchinone* e en altres lochs hon se acostumen de fer cambis.

—axí se usa en totes parts hon se acostumen de fer cambis.

—e aquesta és regla general en fet de cambis.

—és usança de mercaders, hoc encara de tots altres.

—que moltes veguades ell testimoni ne ha usat e n'ha vist usar mercaders, per so com axí és usança.

—*in quo loco talis consuetudo existit, et dixit que en Barchinona* e en tots altres lochs hon haia mercaders.

66. AHPB, Bernat Pi, *Llibre comú*, 1414, maig, 30 – 1414, setembre 19, f. 121r-v, 122v-123r; AHPB, Bernat Pi, *Capibrevium comune*, 1420, febrer, 24 – 1420, juliol, 5, f. 63-64r; AHPB, Bernat Pi, *Llibre comú*, 1420, juliol, 5 – 1420, desembre, 5, f. 73r-v.

67. Vegeu AHPB, Joan Nadal, *Manual*, 1411, abril, 4 – 1411, setembre, 16, f. 1r; AHPB, Bernat Pi, *Quintus liber comunis*, 1412, abril, 23 – 1412, octubre, 18, f. 80v-81r.

68. AHPB, Bernat Nadal, *Secundus Liber Comandarum*, 1397, desembre, 3 – 1403, agost, 16, f. 85r; AHPB, Bernat Nadal, *Secundus Liber Comandarum*, 1397, desembre, 3 – 1403, agost, 16, f. 165v; AHPB, Arnau Lledó, *Llibre de comandes*, 1407, agost, 20 – 1417, novembre, 28, f. 10r; AHPB, Pere Pellisser, *Manuale*, 1414, juliol, 2 – 1415, juny, 26, f. 109r-v.

69. AHPB, Jaume Ballester, *Manual de mercaderies i comandes marítimes*, 1363, setembre, 27 – 1385, juliol, 10, f. 85r; AHPB, Bernat Nadal, *Manual de comandes*, 1393, setembre, 10 – 1397, octubre, 1, f. 16r-16v; AHPB, Bernat Nadal, *Manual de comandes*, 1393, setembre, 10 – 1397, octubre, 1, f. 43r; AHPB, Bernat Nadal, *Manual de comandes*, 1393, setembre, 10 – 1397, octubre, 1, f. 176r-176v; AHPB, Bernat Nadal, *Secundus Liber Comandarum*, 1397, desembre, 3 – 1403, agost, 16, f. 97v; AHPB, Pere Pellisser, *Manuale*, 1414, juliol, 2 – 1415, juny, 26, f. 112r. Vegeu també la nota n. 5.

—axí ho veu fer tot jorn e usar, que tostemps aquell qui pren diners per cambi, aquell aytal és obligat per los diners que sien.

—*quomodo scit ea que deponit, et dixit* que axí ho veu fer e usar tot jorn, que negun sobre lo qual cambi algun és pres, no és tengut ni obligat a complir aquell tro que ha acceptada la letra. E axí se'n usa per tot.

—*ubi talis consuetudo existit*, e dix que per tot lo món hon se fa mercaderia.

—axí és usança: que aquell qui pren los diners o roba, aquell aytal és obligat per los diners o roba que pren.

—axí n'és usança que may negun no és tengut per vigor de cambi a pagar neguna quantitat, si donchs no accepta la letra de cambi.

—*ubi talis consuetudo, et dixit* que en Barchinona, Florença, Gènova e per tot lo món hon se fa mercaderia.

—tal usança és en Barchinona o en tots altres lochs hon usen de mercaderia, hon ne vullen usar lealment.

—*de loco ubi talis usitas est, et dixit* que creu que en tota part hon se acostumen de fer cambis.

—és usança de mercaders que quant algun, qui sia de Barchinona o d'altre part, pren diners per via de cambi.

—*ipse testis* ne ha usat e que tal és usança de mercaders, que may negun no és tengut a complir cambi tro que ha acceptada la letra.

—*in quo loco seu parte talis consuetudo est, et dixit* que *in civitate ista Barchinone* e en tota altre part o loch mercantívol.

La resposta a la primera de les qüestions presentades als testimonis, tots mercaders, com hem dit, conté una afirmació comuna: l'obligació, en tot cas, del prenedor del préstec, és a dir, el lliurador de la letra de canvi, de pagar els diners rebuts o prestats:

—Aquell qui pren los diners per cambi és obligat per los diners que sien.

—Aquell qui pren los diners o roba, aquell aytal és obligat per los diners o roba que pren.

—Quan algun, qui sia de Barcelona o d'altre part, pren diners per via de cambi e aquells vol fer complir en Perpinyà o en altre part a aquell de qui ls ha presos, o a altre a qui ell vorà, que aquell

qui·ls ha presos és tengut en fer donar los diners a aquell qu·ls hi ha prestats o a altri per ell en lo loch hon se acorden abdós. E si no·ls hi donen aquells a qui la letra de cambi serà presentada, que lla·donchs aquell qui pren los diners és tengut de pagar los dits diners.

Aquesta obligació, que és afirmada de manera rotunda, té una salvetat: «si donchs no havia altres obligacions entre ells», és a dir, entre el lliurador o remitent de la letra, el deutor, i el lliurat o la persona que ha de pagar la quantitat prestada en nom del lliurador. Per tant, el lliurador-prenedor és obligat si el lliurat no accepta la letra, tret del cas que ambdós haguessin pactat una altra cosa.

Així doncs, si el lliurador no és factor o companyó del lliurat o pagador, en aquest cas només és obligat el que pren els diners, és a dir, el prenedor o lliurador, si el lliurat no accepta la letra de canvi. Però si el prenedor, és factor o companyó d'aquell a qui s'adreça la letra de canvi, és a dir, del lliurat, «aytal senyor és obligat de complir el cambi pres per son companyó o factor, per so com qui li presta los diners, no·ls presta sinó per confiança de son senyor o companyó, per so com no prestarien al factor o companyó sinó per contemplació del senyor o de companya».

Podem, doncs, concloure: 1) l'obligació del lliurador de la letra en tot cas, de manera directa o indirecta; 2) l'obligació del lliurat, si accepta la letra; i 3) si el lliurador de la letra és factor o companyó del lliurat, aquest està obligat a complir el canvi, perquè la cessió dels diners està vinculada a la relació de dependència, mercantil en tot cas, entre el lliurador i el lliurat.

Les respostes dels testimonis a la segona qüestió presentada per l'oficial en el procés van precedides, gairebé sempre, pel que anomenem un principi. Vegem-ho:

—May negun no és obligat en persona ni en béns per virtut del cambi si donchs lo companyó o factor no accepta la LC.

—Negun mercader o altre persona may no és tengut en persona ni en béns a complir neguna quantitat per virtut de letra de cambi, si donchs no accepta la letra (...) si donchs, emperò, specialment no era obligat a complir tal cambi.

—Negun sobre lo qual cambi algun és pres, no és tengut ni obligat a complir aquel tro que ha acceptada la letra. E axí se'n usa per tot.

—May negun no és tengut per vigor de cambi a pagar neguna quantitat, si donchs no accepta la letra de cambi.

—May aquell sobre lo qual pren lo dit cambi, no és tengut a complir aquell cambi, si donchs ell no axceptava la letra de canvi o si ell specialment no-y és obligat.

—May negun no és tengut a complir cambi tro que ha acceptada la letra.

—May negun senyor, companyó o factor no és tengut a complir cambi negun tro que accepta la letra del cambi.

Suposem que el lliurat està obligat vers el lliurador per una quantitat molt més gran que la que consta en la letra de canvi que li és girada. Aquest lliurat hauria de pagar la quantitat que consta en la letra? La resposta és que no hi està obligat excepte en el cas que accepti la letra de canvi. És a dir, com diu un altre dels testimonis, en el cas que el lliurat fos deutor del prenedor o lliurador, faria «malvestat», és a dir, maldat, si no complia el canvi, però no estaria obligat per virtut del canvi fins que acceptés la letra de canvi.

Si el lliurat és mercader, factor o companyó del prenedor o lliurador i no disposés de diners per fer honor al canvi, podria prendre diners d'altri per complir el primer canvi i dirigir la letra al prenedor de la primera letra, sent ara aquest, en la segona letra, el lliurat? Hauria aquest d'acceptar i pagar aquesta segona letra? La resposta és clara: si aquest no accepta la segona letra, no ha de complir el canvi. Dit altrament: no hi està obligat, ni en persona ni en béns,⁷⁰ si no és que accepta la letra de canvi, tret del cas que estigués especialment obligat.

70. L'obligació era la relació jurídica per la qual el creditor té dret a exigir al deutor una determinada prestació. L'obligació, en les seves dues formes d'*obligatio personae* i *obligatio rei*, que constitueix una unitat conceptual, expressa el concepte de responsabilitat, és a dir, que una persona està obligada amb el propi cos o amb el propi patrimoni a respondre de la prestació esperada pel creditor. L'objecte de l'obligació, malgrat que no suposa una dominació directa i immediata sobre la persona del deutor, tanmateix recau sobre la voluntat del deutor fins al límit de la coacció. Entre alguns juristes hi havia un cert rebuig a admetre l'obligació de la persona en una transacció econòmica, bé en un contracte de compravenda o bé en una relació canviària, en les qual hi pot haver un creditor i un deutor. És interessant veure la solució donada en el cas d'una obligació de la persona una compravenda: «Si quis dicat quod emptio, in qua obligantur persone, includat peccatum ex hoc quod persone obligantur ad solvendum, potest argui multipliciter contra eos. Primo sic: Certum est quod tres sunt actiones. Una est rei vindicatio, in qua petitur res adiudicari petenti; alia est hypothecaria, in qua petitur bona alicuius condemnari ad quem sunt obligata vel hypothecata; alia est personalis, in qua petitur persona condemnari ad aliquid agendum vel faciendum vel ad solvendum aliquid quod solvere promisit. Sed ista ultima actio nullum

Si el lliurat és factor, senyor o companyó del prenedor o lliurador de la lletra de canvi no està obligat a pagar en cap cas, per virtut del canvi, ni en persona ni en béns, si no accepta la lletra de canvi, tret del cas que el lliurat hagués donat poder o procura al prenedor perquè obligués la persona i els béns del lliurat, cosa que hauria de fer constar en una carta pública.

Suposem que un mercader té un factor o companyó i que aquest, que acostuma a mercadejar per a ell, pren canvi sobre el seu senyor. El senyor, però, no vol acceptar la lletra de canvi. Tot seguit es fa protest contra el senyor i el creditor, o el tenidor de la lletra, es dirigeix ara vers el factor o companyó i li mostra el protest, demanant-li la quantitat prestada i els interessos, és a dir, danys i perjudicis. Aquest, però, no pot, per la raó que sigui, fer honor a la lletra. Doncs bé, si el creditor pot provar que aquell factor o companyó del senyor «acostumàs a fer fahenes per lo dit senyor, lo dit senyor és obligat al canvi i als danys, messions o interèssers».

Suposem que un senyor, companyó o factor d'una companyia o societat a qui és presentada una la lletra de canvi no té diners. Pren canvi de la

effectum haberet si persona non posset se obligare ad aliquid solvendum; sed hoc est absurdum et contra iura que ponunt talem actionem; ergo, etc. Secundo, sic: Aut illa obligatio, in qua persona obligatur ad aliquid solvendum, non tenet secundum iura aut tenet secundum iura. Si non tenet, talis obligatio nichil nocet obliganti, quia, proinde, est ac si apposita non esset; si vero tenet secundum iura, ergo est licita, quia, ut dicit beatus Augustinus, quod iure fit bene fit, et habetur in *Decretis*, D. VIII, c. *Quo iure*. Tercio sic: Id quod communiter observatur et de consuetudine approbata est licitum, quia consuetudo vim habet legis et est optima legum interpretis, ut dicunt iura; ergo, etc., ut ff. *De aqua pluvie arcende*, l. 1. In summa. Quarro sic: Quia iura concedunt quod in matrimonio solvantur arre ab extraneis qui promiserunt ut matrimonium fiat; sed in hac promissione contrahentes obligantur ad solvendum arras; ergo, etc., ut C. *De sponsalibus et arris*. 1. *Arris* et l. *Si*. Quinto sic: Quia certum est quod persone serviles sunt obligate de iure ad solvendum tributa dominis suis; quod non esset, si obligatio personalis esset illicita; ergo, etc., ut ar.: C. *De operis libertorum*, l. 1. Sexto sic: Ex *Usatiko* Barchinone, qui incipit *Auctoritate et rogatu*, obligantur malefactores ad restituendum dampna illata illis qui sunt in negotiis cum domino rege et etiam ad undecuplum; sed hec obligatio est personalis; ergo, etc. Septimo: Quia illi qui tenentur ad aliquid ex delicto vel quasi delicto, non sunt obligati nisi personaliter, quia alias qui habent bona aliis obligata non essent potiores iuris in hiis illis qui tenentur ex delicto vel quasi; quod est contra iura; ergo, etc. Quod ergo illi qui habent hypothecam preferantur habentibus personalem, ita est textus C. *Qui potiores in pignore habeantur*», J. HERNANDO I DELGADO, «Quaestio disputata de licitudine contractus emptionis et venditionis censualis cum conditione revenditionis. Un tratado sobre la licitud del contrato de compra-venta de rentas personales i redimibles. Bernat de Puigcercós, O.P. (siglo XIV)», *Acta Historica et Archaeologica Medieevalia*, 10 (1989), p. 24, n. 39.

quantitat, és a dir, gira la lletra de canvi, sobre algun membre de la companyia, el seu senyor, el seu factor o un seu companyó, i així compleix el canvi. En aquest cas aquest senyor, companyó o factor, és a dir el lliurat, mai no estaria obligat, ni en persona ni en béns, vers aquell qui hauria bes-tret els diners del segon canvi si no accepta la lletra de canvi, tret del cas que «en altra manera obligat per la companyia». El prenedor o lliurador de la lletra estaria, en aquest cas, obligat en persona i en béns.

Posem ara que el lliurat té un deute. Mana el seu compliment per lletra de canvi al seu factor o companyó. Aquest no té diners per complir aquest canvi. És per això que demana un préstec i paga el canvi. Gira llavors lletra de canvi al seu senyor o companyó. Aquest estarà obligat tan sols en els seus béns, en el cas que no accepti la lletra. La raó d'aquesta obligació rau en el fet que hom no hauria prestat al seu factor o companyó «sinó per contemplació de son senyor o de la companyia. De la obligació de la persona, dix interrogat ell testimoni que ho ignora o que ho remet a Dret».

Però si el lliurador i el lliurat fan companyia de mercaderies, «cascun és obligat al cambi per raó de mercaderia, encara que no acceptàs la lletra de canvi, sent obligats no tan sols en béns sinó també en persona». Dit d'una altra manera, si ambdós són membres d'una companyia o societat, en el cas que el lliurat no acceptés la lletra de canvi, la companyia hi seria tinguda.

Suposem el cas que el lliurat, per complir un primer canvi girat pel seu senyor o companyó, per manca de numerari girés una nova lletra de canvi, és a dir, un segon canvi. Segons un dels testimonis no hauria d'haver acceptat la lletra, si no tenia diners. Més encara, no hauria d'haver pres diners de canvi per a un segon canvi, si no hi ha «menssió expressa de son senyor». Però si girés una segona lletra de canvi, hom no podria imputar-la al senyor o companyó, ni aquest estaria obligat, sense acceptar la lletra de canvi, ni en persona ni en béns.

Les respostes del testimoni a la tercera pregunta o qüestió, malgrat que no en sabem l'enunciat, també n'indiquen l'objecte mitjançant el que poem anomenar principis:

—May nengun mercader ni altre persona no és tengut ni obligat en persona ni en béns per vigor de cambi ans de acceptar la letra.

—Negen companyó en fet de mercaderia no pot obligar los béns ni la persona d'altre, per vigor de cambi, sens acceptar la letra de cambi.

—En fet de mercaderies ni d'altres coses may companyó no pot obligar ni los béns d'altre companyó, per virtut de cambi, ans de acceptació de la letra.

Aquestes afirmacions tan genèriques són, però, matisades pels testimonis mercaders:

—Si no eren obligats la un a l'altre.

—Si dochs no són obligats specialment.

—Que tal és natura dels canvis: que tostemps aquell qui pren los diners (prenedor–lliurador) roman obligat fins que per aquell a qui's dreça la letra (lliurat) és acceptat e pagat. E may a qui es dreça lo cambi (lliurat) no·y és obligat a complir lo dit cambi fins ha acceptada la dita letra, si donchs (...) per altre manera per raó de companya o en altre manera no·y era obligat, posat que sien companyons.

Aquestes matisacions les podem veure desenvolupades en les respostes de dos testimonis. Un d'ells, Guillem Colom, diu: «per cessar molts fraus la un companyó pot obligar la persona e béns de l'altre en fet de mercaderia per diners de cambi. Però que si aquell qui pren lo cambi és factor e pren la moneda per malvestat e per ocupar-s'o e tolre a la companya, que en aquell cars no li pot obligar sinó los béns.» L'altre testimoni, Ramon des Quer, exposa: «Posat que sia axí com en lo capítol se conté, que sien dos mercaders companyons, que per letra de cambi la un no pot obligar la persona de l'altre sens acceptar la letra de cambi, mas bé creu ell que cascun per cambis puxen obligar los béns de la companya, mas la persona no, tro que la letra és acceptada.»

Tanmateix, com diu el testimoni Guillem Orelles, en qualsevol cas, quan es tracta de matisacions o excepcions a la regla o principi general, cal tenir present que «segons los capítols e pactes firmats entre ells o lletres per un e l'altre se han de regir».

El document

El text del procés, que transcrivim tot seguit, està redactat en les seves parts expositives o formals en llengua llatina i les deposicions o declaracions dels vuit testimonis, tots mercaders, en llengua catalana. En l'edició del text redactat en llengua llatina hem procurat ser fidels, sempre que ha estat

possible, al text del procés contingut en el manuscrit. És per això que hom observarà grafies diverses d'una mateixa paraula i/o dels seus derivats.

Hem respectat la grafia del text de doble consonant, si no és inicial. I també la grafia d'una sola consonant, malgrat que la forma correcta sigui de doble consonant. Hem normalitzat la *u* i la *j* (i llarga) amb valor consonàntic, escrivint en aquests casos *v* i *i*. A causa, però, de la grafia a vegades confosa de *c* i *t* davant la vocal *i*, ens hem decidit, si escau, per la seva normalització. Hom observarà en una mateixa paraula l'ús de *c* i *ch*; de *c* i *qu*; de *d* i *c*; de *c* i *s*; de *b* i *p*; de *ph* i *f*; de *c*, *s* i *ss*; de *s* i *x*; de *u* després de *g*; de *o* i *u*; de *e* i *a* i de *ll* i *y*. L'ablatiu en *i* dels adjectius de la tercera declinació és escrit també en *e*. Així mateix, hi ha vacil·lacions en el genitiu plural *um* i *ium* de la tercera declinació i en la concordança pel que fa al gènere; confusions de declinació pel que fa a paraules de la segona i quarta declinació, i errors del copista pel que fa a paraules de la segona i quarta declinació. Els errors del copista s'entenen al singular i plural, al temps dels verbs i a vegades en la persona. Es poden veure vacil·lacions en l'ús dels verbs deponents. Quan hem considerat que l'ús de certs casos gramaticals de grafies i de mots dificulten la comprensió, hem introduït correccions, cosa que fem constar a l'aparat crític a peu de pàgina. També fem constar les mancances d'una paraula o de part del text.

En el cas de la part redactada en llengua catalana, per tal de fer més lògica i entenedora l'exposició del text, fem ús de l'accent, la dièresi i la separació de les paraules foses segons les normes que són habituals en l'edició de textos en català medieval: si és la primera paraula la que ha perdut elements, fem ús de l'apòstrof; si és la segona, hem fet ús del punt volat; o bé separem els mots, però no deixem les consonants dobles inicials. No hem fet ús de la *y* amb dièresi ni la *y* accentuada. Al text del manuscrit els numerals van gairebé sempre precedits i seguits de punts volats. Hom podrà observar a la transcripció dels textos confusions de *a* i *e* àtones. Es conserva l'ús de *b* i *p*; de *b* i *v*; de *c*, *cc*, *ch*, *qu* amb so fort; de *c* i *g*; de *f*, *ff*, *sf*; de *e* i *i* i de *es* i *s* quan inicien una paraula. No es canvia res en l'ús i l'absència de *u* darrere de *g*. La lletra *g* de vegades cal llegir-la *j*. L'ús de *h* és sovint capriciós. Es respecta l'ús de *i*, *j*, *u* amb valor consonàntic; de *i* i *y* amb valor vocàlic. Mantenim l'ús del copista quant a la *l* i *ll*, que escrivim *l-l* quan cal; de *m*, *mp* i *n*; de *nn* i *gn*; l'ús o absència de *n* davant *v*; l'ús de *nt* i *n* final de paraula; de *ny*, *ni* i *yn*; de *o* i *u* tòniques; de *p* i *pp*; de *r* i *rr* amb so fort o no i de *r* en síl·laba final tònica. Es conserva l'ús de *s*, *ss* i *ç* amb so fort; de *x* i *ss*; de *tz* i *cs* i de *t* i *tt*. Pel que fa a la puntuació i a l'ús de les majúscules ens atenem als criteris moderns.

Finalment, a l'aparat crític, que es troba a les notes, indiquem diversos aspectes que afecten el text: correccions del copista, cancel·lacions, repeticions, llacunes, escrits a la interlínea, omissions, escrits marginals, abreviatures supèrflues, etc. Cal tenir present que la majoria d'aquests elements tenen una gran importància per tal com ens indiquen que l'escrivà reproduïa per escrit el que deien els testimonis i, en haver acabat, hom llegia la deposició al testimoni i aquest matisava les anotacions mitjançant correccions, cancel·lacions, escrits a la interlínia i escrits marginals.

APÈNDIX DOCUMENTAL: EL PROCÉS

1411, maig, 16-18

Interrogatoris de testimonis en un procés sobre qui, quan i en quines condicions ha de ser pagada una lletra de canvi. Els testimonis són: Domènec de Benedit, ciutadà de Barcelona; Joan Ribes, mercader de Barcelona; Domènec Manelli o Manelli, mercader florentí, habitant de Barcelona; Jaume Xatantí o Axantantí, mercader, ciutadà de Barcelona; Primerano o Primeranno de Geronimi, de la societat d'Andrea de Pazzi o Passi o Pacci, mercader florentí, habitant de Barcelona; Guillem Colom, mercader, ciutadà de Barcelona; Ramon des Quer, mercader, ciutadà de Barcelona i Guillem Orelles, mercader, ciutadà de Barcelona.

ADB, *Processos de l'Arxiu Diocesà de Barcelona*, núm. 173, f. 1r-25r.¹

[f. 1r] *Die sabbati XVI^a madii anno a nativitate M^o CCCC^o XI^o.*

[Domènec de Benedit, ciutadà de Barcelona, testimoni]

Venerabilis Dominicus de Benedit, mercator,² civis Barchinone, testis citatus, iuratus et diligenter interrogatus dicere veritatem, quam sciat, super predictis et infrascriptis articulis et interrogatoriis inde formatis, super videlicet ipsis quibus fuit interrogatus, productus et nominatus.

Super I^o capitulo interrogatus, dixit fore vera in eo contenta.

Interrogatus de scientia et causa scientie, et dixit que axí se usa e ell testimonni ho ha ja axí fet.

1. El procés està catalogat així: 173 – (a. 1411) Epígraf: [Informació de mercaders barcelonins i florentins]. Concepte: Condicions d'acceptació de les lletres de canvi. Llibre, 15 × 22 cm. 25 folis. Sense foliar. Vegeu J. M. MARTÍ *et al.*, *Processos de l'Arxiu Diocesà de Barcelona*, vol. I, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona 1984, p. 204.

2. *Segueix mercatorum ratllat.*

Interrogatus de tempore ubi talis consuetudo est, [f. 1v] et dixit quod in hac civitate Barchinone e en³ altres lochs hon se acostumen de fer cambis.

Super secundo articulo interrogatus, et dixit fore vera contenta in eodem.

Interrogatus quomodo scit ea que deposuit et dixit que⁴ axí ne ha usat prout supra deposuit in primo articulo. Hoc encara dix més interrogat:⁵ que, posat que aquell a qui és tramesa la letra de cambi fos tengut a aquell per qui li és tramesa de molt major quantitat que no és lo cambi, que en neguna manera no⁶ és tengut per vigor del cambi tro que ha acceptada / [f. 2r] la letra. E encars que no acceptàs la dita letra, que no seria en res tengut al qui la li presentaria per vigor del dit cambi. Però que si ell, ço és, aquell a qui tal letra seria presentada, era tengut en res a aquell per lo qual li seria tal letra tramesa, que faria malvestat, si no complia lo dit cambi, però que no-y seria tengut per virtut del dit⁷ cambi e romandria la qüestió entre ells abdós, ço és, ab aquell qui fa la letra de cambi e aquell a qui és tramesa.

Dix més interrogat: que posat que aquell a qui seria tramesa tal letra de cambi per son senyor⁸ o companyó, acceptava aquella letra, e que no / [f. 2v] hagués diners per complir aquell e que prengué⁹ semblant quantitat o major, per la qual prengés cambi sobre aquell per qui compliria lo primer cambi, e que dels diners per ell presos¹⁰ complia lo dit cambi, que en neguna manera aquell aytal factor, senyor e companyó, si no acceptava la dita letra, no seria tengut a complir lo dit cambi, posat que lo seu cambi primer s'és complit de aquells diners,¹¹ però que, segons dix aquest testimoni, per axò ell no seria desobligat al principal, per qui tal letra li seria tramesa, si en res li era tengut.

Super tertio articulo interrogatus / [f. 3r] et dixit fore verum, prout supra deposuit, que may negun mercader ni altre persona no és tengut ni obligat en persona ni en béns per vigor del cambi,¹² ans de acceptar la letra, ni negun companyó en fet de mercaderia no pot obligar los béns ni la persona de l'altre per vigor de cambi¹³ sens acceptar la letra.

3. *Segueix tots ratllat.*

4. *Segueix posat que aquell a qui ratllat.*

5. *interrogat afegit a la interlínia.*

6. *Segueix li ratllat.*

7. *dit afegit a la interlínia.*

8. *Segueix factor ratllat.*

9. *Segueix manlevàs ratllat.*

10. *presos i escrit sobre manlivàs ratllat.*

11. *posat que lo seu cambi primer s'és complit de aquells diners.*

12. *Segueix ratllat si donchs.*

13. *per vigor de cambi.*

Super III^o articulo interrogatus, et dixit quod¹⁴ per eum supra deposita sunt vera, notoria et manifesta.

Generaliter¹⁵ autem et cetera fuit interrogatus si fuit doctus, corruptus,¹⁶ rogatus vel alias subornatus ad huiusmodi testimonium perhibendum, et dixit quod non. / [f. 3v]

Interrogatus si ex predictis per eum desupra depositis expectat habere commodum vel incomodum, et dixit quod non.

Interrogatus si ea que supra deposuit, deponit odio, amore, favore, timore vel ranchore alicuius, et dixit quod non.

Interrogatus si est de consanguinitate seu affinitate partis producentis, eum malivolens¹⁷ et personam contra quam producitur, et dixit quod non.

Interrogatus si est excommunicatus maiori vel minori excommunicatione, et dixit quod non.

Interrogatus si fuit citatus ad huiusmodi testimonium perhibendum, et dixit quod sic: per quendam sagionem curie domini officialis Barchinone. / [f. 4r]

Interrogatus quam partem mallet in predictis obtinere, et dixit quod in¹⁸ iure potioem.

Super aliis circumstantiis dixit quod non.

Fuit sibi lectum et perseveravit et etiam iniunctum tenere secretum. [f. 4v]

Dicta die

[Joan Ribes, mercader de Barcelona, testimoni]

Venerabilis Iohannes Ribes, mercator Barchinone, testis citatus, iuratus et diligentissime interrogatus dicere veritatem, quam sciat, super predictis et infrascriptis articulis et interrogatoriis inde formatis, super videlicet illis super quibus fuit in testem productus et nominatus.

Et primo, super primo capitulo interrogatus, et dixit fore vera contenta in eo.

14. *Segueix que ratllat.*

15. *Segueix et cetera dixit quod non ratllat.*

16. *corruptus, al ms corruptus.*

17. *malivolens afegit a la interlínia i escrit sobre nec ratllat.*

18. *Segueix partis ratllat.*

Interrogatus quomodo scit ea que deponit, e dix que per so com ell testimoni n'és passat, e axí se usa en totes parts hon se acostumen de fer cambis. [f. 5r]

Super secundo capitulo interrogatus, et dixit fore vera in eo contenta.

Interrogatus quomodo scit, et dixit et dicit que per ço con ell testimoni n'és passat, prout supra deposuit.¹⁹

Interrogatus de tempore in quo talis consuetudo est, et dixit que ja ho ha dit.²⁰

Dix més interrogat: que posat que aquell a qui és tramesa tal letra de cambi sia factor, senyor o companyó, que en neguna manera no és tangut per vigor del dit cambi en persona ni en béns,²¹ si donchs no acceptava la letra de cambi, o si donchs, emperò, aquell per qui li és pres lo cambi no havia procura bastant de fer-ho,²² / [f. 5v] per qual procura li fos expressament dat poder de obligar la persona o béns d'aquell per qui la dita procura li seria feta. E ladonchs aquell qui pendria lo cambi hauria affer la letra ab carta pública, en la qual fos inserta o designada la procura a ell feta e axí metex que en la dita carta fos feta menció que per negoci d'aquell se prenía aytal cambi, obligant-lo segons lo poder que hauria.

Dix més interrogat²³ ell testimoni que²⁴ aquesta és conclusió: que may negun no és obligat en persona ni en béns per virtut de cambi, si donchs no accepta la letra, posat que seria senyor, companyó o factor,²⁵ o al cars / [f. 6r] per ell testimoni dessús deposat.

Super tertio articulo interrogatus, et dixit fore vera contenta in eodem, prout supra in secundo capitulo deposuit.

Hoc encara dix més interrogat: que en fet de mercaderies ni d'altres coses may companyó no pot obligar la persona ni los béns d'altre companyó per virtut de cambi ans de acceptació de la letra. E aquesta és regla general en fet de cambis.²⁶

Et aliud dixit²⁷ super predictis²⁸ nescire, licet bene fuerit interrogatus.

19. *Segueix* dix més ratllat.

20. *Segueix* e no-y sap als ratllat.

21. en persona ni en béns *afegit a la interlínia*.

22. *Segueix* en la procura en la ratllat.

23. interrogat *afegit a la interlínia*.

24. *Segueix* ac ratllat.

25. Posat que seria senyor companyó o factor *afegit a la interlínia*.

26. Hoc encar dix més ... E aquesta és regla general en fet de cambis *afegit a la interlínia*.

27. *Segueix* igno ratllat.

28. *predictis afegit a la interlínia*.

Super quarto articulo interrogatus, et dixit quod per eum deposita sunt vera et de eis est publica vox et fama.

Generaliter autem dixit quod non.

De omnibus circumstantiis dixit quod non bene fuit citatus.²⁹

Interrogatus quam partem mallet in predictis obtinere, et dixit quod in iure potioem.

Fuit et cetera. [f. 6v]

Dicta die

[Domènec de Manelli, mercader florentí, habitant de Barcelona, testimoni]

Venerabilis Dominicus Manelli, mercator³⁰ florentinus, habitator Barchinone, testis citatus, iuratus et diligenter interrogatus dicere veritatem, quam sciatur, super predictis et infrascriptis articulis et interrogatoriis inde formatis, super illis videlicet super quibus fuit productus in testes et³¹ nominatus.

Et primo, super primo articulo interrogatus, et dixit super ipso hoc solum scire et verum fore: que és³² usança de mercaders, hoc encara de tots [f. 7r] altres, que aquell qui pren los diners e aquells vol fer donar per nagon ab letra de cambi, que aquell qui pren los diners és obligat tan solament per la dita quantitat, si donchs aquell a qui tramet la letra del cambi no accepta la dita letra, o si donchs no havia altres obligacions entre ells.

Super secundo articulo interrogatus, et dixit fore vera in eo contenta, prout supra deposuit.

Interrogatus quomodo scit predicta que deponit, et dixit que moltes veguades ell testimoni ne ha usat e n'ha vist usar mercaders, per so com axí és usança. / [f. 7v]

Interrogatus in quo loco talis consuetudo existit, et dixit que en Barchinona e en tots altres lochs hon haia mercaders.

Dix més interrogat: que negun mercader o altre persona may no és tengut en persona ni en béns a complir neguna quantitat³³ per virtut de letra de cambi, si

29. De omnibus circumstantiis dixit quod non bene fuit citatus *afegit a la interlínia*.

30. *Segueix civis ratllat*.

31. *et afegit a la interlínia i escrit sobre nec ratllat*.

32. *Segueix quant ratllat*.

33. *a complir neguna quantitat*.

donchs no accepta la letra, posat que sia³⁴ senyor, companyó o factor, si donchs, emperò, specialment no era obligat a complir tal cambi.³⁵

Dix més interrogat: que no sap ne ha oyt dir ni ayantpoch ell testimoni no creu que, posat que a³⁶ negun mercader³⁷ o factor [f. 8r] de mercader fos³⁸ tramesa neguna letra de cambi per son senyor o companyó,³⁹ e aquell aytal factor no havia diners, e prenia semblant quantitat o major d'altre mercader o d'aquell matex, de la qual quantitat complís lo cambi de son senyor o companyó,⁴⁰ la qual⁴¹ quantitat presa,⁴² fahia letra de cambi al dit son senyor o companyó,⁴³ que lo dit son senyor ni companyó hi fos tengut ni obligat en persona ni en béns per virtut del dit cambi a complir la dita quantitat, si donchs no acceptava la letra de cambi, o si donchs, emperò, lo dit senyor o companyó no us era obligat specialment, posat que d'aquells diners propis presos per lo dit factor se fos complit lo primer cambi pres per lo dit senyor. / [f. 8v].

Super III^o articulo interrogatus, et dixit se credere contenta in eo fore vera, prout supra deposuit in secundo articulo: si donchs, emperò, segons dit ha, no acceptava la letra o no y eran obligats la un a l'altre specialment.

Super IIII^o capitulo interrogatus, et dixit quod per eum supra deposita sunt vera.

Generaliter autem fuit interrogatus si fuit doctus et cetera.

De omnibus circumstantiis dixit quod bene fuit citatus per quendam nuntium curie officialis.

Interrogatus quam partem mallet in predictis obtinere, et dixit quod in iure potioem. / [f. 9r]

Eadem die

34. Segueix sej ratllat.

35. Segueix ítem és stat interrogat si sap ne ha ratllat.

36. a afegit a la interlínia.

37. mercader afegit a la interlínia.

38. fos afegit a la interlínia i escrit sobre era ratllat.

39. per son senyor o companyó afegit a la interlínia.

40. o companyó afegit a la interlínia.

41. Segueix pre ratllat.

42. Segueix voli ratllat.

43. o companyó afegit a la interlínia.

[Jaume Xatantí, mercader, ciutadà de Barcelona, testimoni]

Venerabilis Iacobus Xatantí, mercator, civis Barchinone, testis citatus, qui iuravit ad sancta Dei quatuor Evangelia, eius manibus corporaliter tacta, dicere veritatem, quam sciat, super predictis articulis et interrogatoriis inde formati, de quibus interrogabitur.

El primo, super primo articulo interrogatus, et dixit contenta in eo fore vera.

Interrogatus quomodo scit ea que deponit, et dixit que axí ho veu fer tot jorn e usar, que tostemps aquell qui pren diners per cambi, aquell aytal és obligat per los diners que sien. / [f. 9v]

Super secundo capitulo interrogatus, et dixit fore vera in eo contenta.

Interrogatus quomodo scit ea que deponit, et dixit que axí ho veu fer e usar tot jorn, que negun sobre lo qual cambi algun és pres,⁴⁴ no és tengut ni obligat⁴⁵ a complir aquell⁴⁶ tro que ha acceptada la letra. E axí se'n usa per tot.

Interrogatus de loco ubi talis consuetudo existit, e dix que per tot lo món hon se fa mercaderia.

Dix més interrogat: que nagun mercader, factor e companyó may no és tengut ni obligat en persona ni en béns⁴⁷ a pagar neguna quantitat per virtut de cambi, si donchs no accepta la letra, o si / [f. 10r] donchs no-y era specialment obligat ab procura o altre obligació.

Dix més interrogat: que, posat que negun senyor, companyó o factor, a qui fos tramesa naguna letra de cambi, e no hagués diners per⁴⁸ complir aquell, e prengué⁴⁹ diners per complir lo cambi de son senyor, companyó o factor, per los quals diners manlivats prengué⁵⁰ cambi sobre son factor, companyó o senyor, per lo qual hauria complit lo primer cambi, que no creu ell testimoni que aquell aytal sobre lo qual seria pres lo cambi,⁵⁰ fos tengut, sens acceptar la letra, a complir lo dit cambi, posat que dels diners propis del dit cambi se fos / [f. 10v] complit lo cambi primer pres per aquest, si donchs specialment no-y era obligat.

44. sobre lo qual cambi algun és pres *afegit a la interlínia*.

45. *Segueix a pagar neguna ratllat*.

46. aquell *interlineat i escrit sobre* negun cambi *ratllat*.

47. ni obligat en persona ni en béns *interlineat*.

48. *Segueix ratllat pro*.

49. e prengué⁵⁰ *interlineat i escrit sobre* e manlivàs *ratllat*.

50. *Segueix ratllat posat*.

*Ulterius interrogatus*⁵¹ *dixit ipse testis* que al cars que fos un mercader qui tingués factor o companyó, e aquest aytal factor o companyó acostumava de fer mercaderies per son senyor o companyó, e prengué cambi sobre son senyor de alguna quantitat, la qual quantitat lo dit son senyor no volgués acceptar la letra,⁵² e aquell a qui la dita quantitat seria⁵³ deguda fasia protest, axí com és acostumat, al dit senyor e tornar-se'n al dit factor e companyó e mostrar-li lo protest que hauria⁵⁴ fet a son senyor que no li hauria volgut complir lo dit cambi e demanà-li⁵⁵ lo dit cambi ab los interessos, e lavors lo factor o companyó / [f. 11r] no hagués diners per complir⁵⁶ lo dit cambi, o que fos fora de la companya o que's fos abatut, creu ell testimoni que si aquest a qui seria deguda la dita quantitat podia provar que aquell factor o companyó del senyor acostumà⁵⁷ fer fahenes per lo dit senyor, que lladonchs lo dit senyor seria tengut a complir lo dit cambi e dans e messions e interèssers. E axí dix⁵⁸ que ell testimoni⁵⁹ és stat en semblant cars e per la forma dessus dita o per semblant n'és ixit.

Super tertio capitulo interrogatus, et dixit se credere contenta in eo fore vera, si donchs no són obligats⁶⁰ specialment la un a l'altre, *prout supra deposuit.* / [f. 11v]

Super III^o articulo interrogatus, et dixit que tot so que ell ha dit és veritat.

Generaliter autem fuit interrogatus si fuit et cetera.

*De omnibus circumstantiis dixit quod non bene fuit citatus per quendam nuntium curie officialis.*⁶¹

Interrogatus quam partem mallet in predictis obtinere et dixit quod in iure potioem.

Fuit sibi lectum et cetera. / [f. 12r]

Dicta die

51. *Interrogatus afegit a la interlínia.*

52. la letra *afegit a la interlínia i escrit sobre a comlirla ratllat.*

53. seria *afegit a la interlínia i escrit sobre la ratllat.*

54. hauria *afegit a la interlínia i escrit sobre ha ratllat.*

55. demanà-li *interlineat i escrit sobre demanà-li ratllat.*

56. *Segueix que volu ratllat.*

57. acostumà^s *afegit a la interlínia.*

58. *Segueix ell testimoni ratllat.*

59. ell testimoni *afegit a la interlínia.*

60. *Segueix ax ratllat.*

61. *De omnibus circumstantiis dixit quod non bene fuit citatus per quendam nuntium curie officialis afegit a la interlínia.*

[Primerano de Geronimi, de la societat d'Andrea de Pazzi, mercader florentí, habitant de Barcelona, testimoni]

Venerabilis Premerano [de Geronimi], de societate venerabilis Andree de Pac-ci, mercatoris florentini, habitator Barchinone, testis citatus et iuratus et interrogatus diligenter dicere veritatem, quam sciat, super predictis articulis sive capitulis et interrogatoriis, super quibus fuit in testem productus et nominatus.

Et primo, super primo articulo interrogatus, et dixit fore vera contenta in eo.

Interrogatus quomodo scit, et dixit que axí és usança: que aquell qui pren los diners o roba, aquell aytal és obligat per los diners o roba que pren. / [f. 12v]

Super IIº capitulo interrogatus, et dixit ea fore vera in eo contenta.

Interrogatus quomodo scit ea que deposuit, et dixit que axí n'és usança que⁶² may negun no és tengut per vigor de cambi a pagar neguna quantitat, si donchs no accepta la letra de cambi.

Interrogatus de loco ubi talis consuetudo,⁶³ et dixit que en Barchinona, Florença, Gènova e per tot lo món hon se fa mercaderia.

Dix més interrogat: que sia factor o companyó o sia quisvulla qui prengua lo dit cambi, may aquell sobre lo qual pren lo dit cambi no és tengut a complir aquell cambi, si donchs ell no axceptava la letra de cambi⁶⁴ o si ell specialment / [f. 13r] no-y és obligat, posat que fos en fet de mercaderia o en altre cars.⁶⁵

Axí matex dix interrogat ell testimoni que sia senyor o companyó o factor a qui tal letra de cambi⁶⁶ fos presentada e no havia diners per complir aquell, e prenia altre cambi de semblant quantitat o de major sobre son senyor, companyó o factor, per lo qual deuria complir lo dit cambi, e de aquells diners propis ell complia lo dit cambi, may aquell son senyor, companyó o factor, o sia quisvulla, seria tengut aquell qui hauria bestrets⁶⁷ los dits diners del segon cambi en persona ni en béns⁶⁸ a complir cambi, si no acceptava la dita letra, o si donchs no-y era en altre manera per la companya obligat. E axí n'à ell testimoni usat moltes vegades. / [f. 13v]

62. *Segueix no ratllat.*

63. *consuetudo, al ms consutuo.*

64. *ell no axceptava la letra de cambi afegit a la interlínia.*

65. *posat que fos en fet de mercaderia o en altre cars afegit a la interlínia.*

66. *cambi escrit al marge esquerre.*

67. *aquell qui hauria bestrets afegit a la interlínia.*

68. *en persona ni en béns afegit a la interlínia.*

Super tertio⁶⁹ articulo interrogatus, et dixit⁷⁰ se credere contenta in eo fore vera, prout supra deposuit.

Dix més interrogat⁷¹ que tal natura és dels cambis: que tostemps aquell qui pren los diners roman obligat fins que per aquell a qui's dreça la letra és acceptat e pagat,⁷² e may aquell a qui's dreça lo cambi no-y és obligat a complir lo dit cambi fins ha axceptada la dita letra, si donchs, segons dit ha, per altre manera per rahó de companya o en altre manera no-y era obligat, posat que sien companys o quisvulla.⁷³

Super III^o articulo interrogatus, et dixit quod deposita per eum sunt vera. / [f. 14r].

Generaliter autem fuit interrogatus, et dixit et cetera.

De omnibus circumstantiis dixit quod non bene fuit citatus.⁷⁴

Interrogatus quam partem mallet in predictis obtinere, et dixit quod potioem in iure.

Dicta die

[Guillem Colom, mercader, ciutadà de Barcelona, testimoni]

Venerabilis Guillelmus Colom, mercator, civis Barchinone, testis citatus et iuratus dicere veritatem, quam sciat, super predictis articulis et interrogatoriis inde formatis super quibus⁷⁵ interrogabitur.

Et primo, super primo articulo interrogatus, et dixit super ipso hoc solum scire et verum fore: que si aquell que pren los diners no és factor o companyó⁷⁶ d'aquell / [f. 14v] a qui fa complir lo cambi, que ladonchs no-y seria obligat sinó tant solament aquell qui pren los diners, o en aquest cars seria ver so que's conté en lo dit article. Mas si aquell qui pren los diners és companyó o factor d'aquell a qui's dreça la letra del cambi, creu ell testimoni que en aquell cars aquell aytal

69. tertio *afegit a la interlínia.*

70. *Segueix fore ratllat.*

71. interrogat *afegit a la interlínia.*

72. e pagat *afegit a la interlínia.*

73. *Segueix item ratllat.*

74. De omnibus circumstantiis dixit quod non bene fuit citatus *afegit a la interlínia.*

75. *Segueix ts ratllat.*

76. factor o companyó *afegit a la interlínia i escrit sobre és senyor ratllat.*

senyor seria tengut a complir lo cambi pres per lo seu companyó o⁷⁷ factor, per so com aquell qui li presta los diners no ls hi presta sinó per confiança de son senyor o companyó.

Super II^o capitulo interrogatus dixit quod est verum, si donchs⁷⁸ no-y és lo cars per ell dessus depositat. / [f. 15r]

Interrogatus⁷⁹ de scientia et de loco ubi talis consuetudo est, et dixit que ja ho ha dit o que tal usança és en Barchinona o en tots altres lochs hon⁸⁰ usen de mercaderia, hon ne vullen usar lealment.

Dix més interrogat: que ell testimoni és de intenció, axí com dit ha en lo primer capítol, que si és factor o companyó aquell qui pren lo cambi,⁸¹ e que fassen companya per mercaderia, que llavors cascun d'ells és tengut a complir lo cambi pres per rahó de la mercaderia, encara que no acceptàs la letra.

Dix més interrogat:⁸² que si-y és obligat en béns, que creu ell testimoni que seria obligat en persona. / [f. 15v]

Dix més interrogat: que és veritat⁸³ que si aquell a qui és tramesa la letra del cambi, ans havia presa semblant quantitat o major, la qual manàs⁸⁴ complir per letra de cambi⁸⁵ al dit seu factor o companyó, e lo dit factor o companyó per ço com no hauria⁸⁶ diners de què pogués complir lo dit cambi, e prenia diners per complir aquell d'altre mercader trametent letra de cambi a son senyor o companyó,⁸⁷ que complís lo cambi pres per ell, que llavors creu ell testimoni que aquell aital senyor o companyó seria tengut e obligat,⁸⁸ encara que no acceptàs la letra, a complir lo dit cambi en persona e en béns. / [f. 16r]

Super III^o articulo interrogatus et dixit que ell testimoni⁸⁹ és de intenció que per cessar molts fraus la un companyó pot obligar la persona e béns⁹⁰ de l'altre en

77. companyó o *afegit a la interlínia*.

78. *Segueix si ratllat*.

79. *Segueix de tempore ratllat*.

80. *Segueix se ratllat*.

81. aquell qui pren lo cambi *afegit a la interlínia*.

82. interrogat *afegit a la interlínia*.

83. *Segueix vol ratllat*.

84. manàs *afegit a la interlínia i escrit sobre fes ratllat*.

85. de cambi *afegit a la interlínia*.

86. per ço com no hauria *afegit a la interlínia i escrit sobre havia ratllat*.

87. o companyó *afegit a la interlínia i escrit sobre discratllat*.

88. e obligat *afegit a la interlínia*.

89. testimoni *afegit a la interlínia*.

90. e béns *afegit a la interlínia*.

fet de mercaderia⁹¹ per diners de cambi. Però que si aquell qui pren lo cambi és factor e prenia la moneda per malvestat e per ocupar-so e tolre a la companya, que en aquell cars no li pot obligar sinó los béns.

Et aliud dixit se nescire super predictis, licet bene fuerit interrogatus.

Super III^o articulo interrogatus, et dixit quod per eum deposita credit fore vera et manifesta. / [f. 16v]

Generaliter autem fuit interrogatus si fuit instructus, doctus, corruptus vel alias subornatus ad huiusmodi testimonium perhibendum, et dixit quod non.

De omnibus circumstantiis dixit quod non bene fuit citatus per nuntium curie domini officialis.⁹²

Interrogatus quam partem mallet in predictis obtinere, et dixit quod in iure potioem. / [f. 18r]

[Ramon des Quer, mercader, ciutadà de Barcelona, testimoni]

Venerabilis Raymundus dez Quer, mercator, civis Barchinone, testis citatus, iuratus et interrogatus dicere veritatem, quam sciat, super predictis articulis et interrogatoriis de quibus interrogabitur.

Et primo, super primo articulo interrogatus, et dixit que⁹³ si aquell que pendria los⁹⁴ diners no era companyó o factor d'aquell a qui's dreçaria la letra, que creu ell testimoni que no-y seria tengut sinó aquell qui pendria / [f. 18v] la moneda, si donchs aquell a qui's dreçaria la letra no acceptava la letra. E lladonchs en⁹⁵ aquest cars seria veritat so que's conté en lo dit article. Mas si aquell qui pendria los diners era companyó o factor d'aquell a qui's dreçaria la letra, creu ell testimoni que aytanbé sí seria obligat aquell a qui's dressaria la letra, per so com per ventura no prestarien al factor o companyó la moneda sinó per contemplació del senyor o de la companya.

Super secundo articulo interrogatus, dixit fore vera contenta in eo. / [f. 19r]

Interrogatus quomodo scit, et dixit quia ipse testis ne ha usat et axí se'n usa.

91. en fet de mercaderia *afegit a la interlínia*.

92. De omnibus circumstantiis dixit quod non bene fuit citatus per nuntium curie domini officialis *escrit al marge esquerre*.

93. *Segueix pre pre ratllat*.

94. *los repetit al ms.*

95. *Segueix as ratllat*.

Interrogatus de loco ubi talis usitas est, et dixit que creu que⁹⁶ en tota part hon se acostumen de fer cambis. Si donchs no-y era lo cars dessus dit e per ell depositat,⁹⁷ e si-y era lo cars dessus dit, ladonchs hi seria tenguda la companya. E si la companya no y bastava, que creu ell testimoni que negun no-y seria tengut sinó aquell qui hauria presos los diners.

Dix més interrogat: que si és companyó o factor aquell qui tramet la letra de cambi en fet de mercaderia d'aquell a qui la tramet, que lavors la companya⁹⁸ d'aquell aytal a / [f. 19v] qui la letra seria tramesa, en cars que li seria tramesa,⁹⁹ posat que no acceptàs la letra, hi seria tenguda, axí com ha dessus depositat ell testimoni.

Et aliud dixit super ipso se nescire.

Dix més interrogat: que si aquell a qui és tramesa la letra de cambi abans havia presa semblant quantitat o major, la qual manàs complir per letra de cambi al dit seu factor o companyó, per qui tal letra li seria¹⁰⁰ tramesa, e lo dit factor o companyó no hagués diners per suplir al dit cambi, e per complir aquell prenia diners d'altre mercader, dels quals diners complia lo dit cambi de son companyó o senyor,¹⁰¹ e per los quals dix¹⁰² prests per complir lo cambi, lo / [f. 20r] dit factor o companyó fahia letra de cambi a aquell companyó o senyor per qui hauria complit¹⁰³ lo cambi, que creu ell testimoni que aquell aytal senyor o companyó hi seria tengut en béns tant solament, posat que no exceptàs la dita letra, per ço com per ventura no haurien prestats los dits diners al dit factor o companyó sinó per contemplació de son senyor o de la companya. De la obligació de la persona, dix interrogat¹⁰⁴ ell testimoni que ho ignora o que ho remet a Dret.

Super IIIº articulo interrogatus et dixit que creu ell testimoni que, posat que sia així com en lo capítol / [f. 20v] se conté, que sien dos mercaders companys, que per letra de cambi la un no pot obligar la persona de l'altre sens acceptar la letra de cambi, mas bé creu ell que cascún per cambis puxen obligar los béns de la companya, mas la persona no, stró que la letra és axceptada, axí com dessus en lo primer e segon capítols ha depositat.

96. creu que *afegit a la interlínia*.

97. e per ell depositat *afegit a la interlínia*.

98. la companya *afegit a la interlínia*.

99. en cars que li seria tramesa *afegit a la interlínia*.

100. *Segueix presentada ratllat*.

101. *Segueix e pus ratllat*.

102. dix *afegit a la interlínia*.

103. *Segueix primer ratllat*.

104. interrogat *ratllat*.

Super IIII^o articulo interrogatus, et dixit quod deposita per eum sunt vera.

Generaliter autem et cetera ut supra in aliis.

*De omnibus circumstantiis dixit quod non bene fuit citatus et cetera.*¹⁰⁵

Interrogatus quam partem mallet in predictis obtinere, et dixit quod in iure potioem. / [f. 21r]

Die lune, XVIII^a madii et anni predictorum

[Guillem Orelles, mercader, ciutadà de Barcelona, testimoni]

Venerabilis Guillelmus Orrelles, mercator, civis Barchinone, testis citatus, iuratus et diligentissime interrogatus dicere veritatem, quam sciat, super predictis et infrascriptis articulis sive capitulis et interrogatoriis inde formatis, super quibus fuit citatus in testem et nominatus.

*Et primo, super primo articulo sive capitulo interrogatus, et dixit*¹⁰⁶ *contenta in ipso capitulo fore vera / [f. 21v]*

*Interrogatus quomodo scit predicta que deposuit, et dixit*¹⁰⁷ *per so com ell testimoni sab que és usança de mercaders que quant algun, qui sia de Barchinona o d'altre part,*¹⁰⁸ *pren diners per via de cambi e aquells vol fer complir en Perpinyà o en altre part a aquell de qui·ls ha presos, o a altre a qui ell volrà,*¹⁰⁹ *que aquell qui·ls ha presos és tengut en fer donar los dits diners a aquell qui·ls hi ha prestats, o a altri per ell,*¹¹⁰ *en lo loch hon se acorden abdós, e si no no·ls hi donen aquells a qui la letra de cambi*¹¹¹ *serà presentada, que lladonchs aquell qui pren*¹¹² *los dits diners*¹¹³ *és tengut a pagar / [f. 22r] los dits diners. E de les dites coses ha usat ell testimoni moltes veguades.*

Super secundo articulo sive capitulo interrogatus, et dixit contenta in ipso capitulo fore vera.

105. De omnibus circumstantiis dixit quod non bene fuit citatus et cetera *escrit al marge esquerre*.

106. *Segueix se ratllat*.

107. *Segueix car ratllat*.

108. qui sia de Barchiona o d'altre part *afegit a la interlínia*.

109. o a altre a qui ell volrà *afegit a la interlínia*.

110. o a altri per ell *afegit a la interlínia*.

111. de cambi *afegit a la interlínia*.

112. pren *afegit a la interlínia i escrit sobre manleva ratllat*.

113. *Segueix hi ratllat*.

Interrogatus quomodo scit predicta que deponit, et dixit quia ipse testis ne ha usat e que tal és usança de mercaders, que may negun no és tengut a complir cambi tro que ha acceptada la letra.

Interrogatus in quo loco seu parte talis consuetudo est, et dixit que in¹¹⁴ civitate ista Barchinone e en tota / [f. 22v] altre part o loch mercantívol.

Dix més interrogat: que posat que sia companyó o factor aquell qui pren los diners d'aquell a qui's dreça lo cambi, may aquell aytal a qui's dreça la dita letra no és tengut a¹¹⁵ complir lo dit cambi en persona ni en béns tro que ha acceptada la letra, però, segons dit ha, aquell qui pren los diners, si no·ls fa complir a aquell de qui·ls pren, axí com és convengut entre ells, creu ell testimoni que és tengut en persona e en béns a complir aquell cambi.

Dix més interrogat: que may negun senyor, companyó o factor no és tengut a complir cambi negun tro que accepta / [f. 23r] la letra del cambi. E al cars que aquell a qui és tramesa la letra de cambi, abans haia presa semblant quantitat o major, e haia tramesa letra de cambi a son factor o companyó, los quals o la un d'ells,¹¹⁶ per ço com no haurien diners, pendrien diners per complir aquell cambi;¹¹⁷ e puxs, per los diners per ell presos per complir lo primer cambi, prenien cambi sobre aquell qui·l·ls hauria tramès a complir¹¹⁸ lo cambi primer, que posat que fos cert que d'aquells diners propis se fos complit lo primer cambi del senyor o companyó, no creu ell testimoni que aquell aytal, a qui seria presentada la segona letra / [f. 23v] de cambi, no·y seria tengut a complir aquell cambi si no acceptava la letra; e¹¹⁹ pusque no·y seria tengut en béns, aytanpoch no·y seria tengut en persona, com dix ell testimoni: que lo factor o companyó no deu acceptar letra de cambi de son senyor¹²⁰ o companyó, si donchs no té diners de aquells,¹²¹ ni aytanpoch no deu pendre diners de cambi per complir aquell, si non ha mensió expressa de son senyor. E al cars que ho fes, creu ell testimoni que no deu ésser imputat al dit senyor o companyó, ni creu ell testimoni que aquest aytal hi sia tengut sens acceptar la letra ni en persona ni en béns / [f. 24r]

Super III^o capitulo interrogatus, et dixit se credere contenta in ipso capitulo fore vera. Attament dixit ipse testis que segons los capítols o pactes fermats entre ells o letres per¹²² la un a l'altre fetes se han a regir.

114. *Segueix civi ratllat.*

115. *Segueix paga ratllat.*

116. o la un d'ells *afegit a la interlínia.*

117. *Segueix de ratllat.*

118. a complir *afegit a la interlínia.*

119. *Segueix pug ratllat.*

120. *Segueix factor ratllat.*

121. de aquells *afegit a la interlínia i escrit sobre* sens o si donchs *ratllat.*

122. *Segueix cap ratllat.*

Et aliud dixit ipse testis se nescire super predictis,¹²³ licet bene fuerit interrogatus, nisi ea que supra in primo et secundo capitulis deposuit

Super III^o capitulo interrogatus, et dixit quod per eum deposita credit esse vera.

Generaliter autem fuit et cetera ut supra in aliis.

De omnibus circumstantiis dixit quod non bene fuit citatus per nuntium huius curie.

*Interrogatus quam partem mallet in predictis obtinere, et dixit quod potio-
rem in iure.¹²⁴*

123. predictis afegit a la interlínia i escrit sobre ipo ratllat i segueix ipso.

124. Segueix el segell de l' Arxiu Diocesà de Barcelona. El foli 25r-v es troba en blanc.